МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА
Факультет економіки і підприємництва
Кафедра підприємництва, торгівлі та біржової діяльності

Допущено до захисту
“_____” _____ 2024 р.
Зав. кафедри, д.е.н., професор
_____ **Соколюк С.Ю.**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ВИМУШЕНОГО ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА МЕХАНІЗМИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Виконала – студентка 2 курсу, групи 21м-з-сз/а
освітньої програми «Економіка соціального забезпечення»
спеціальності 232 Соціальне забезпечення
Мендусь Софія Володимирівна

Науковий керівник – к.е.н., доцент
Коротєєв Микола Анатолійович

Умань – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

Факультет економіки і підприємництва

Кафедра *підприємництва, торгівлі та біржової діяльності*

Освітня програма *«Економіка соціального забезпечення»*

Спеціальність *232 «Соціальне забезпечення»*
(код, назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

_____ _____
(підпис) (ініціали, прізвище)
“_____” _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Студенту ***Мендусь Софії Володимирівні***
(прізвище, ім’я, по батькові)

1. Тема роботи ***Соціальні наслідки вимушеного внутрішнього переміщення населення в Україні та механізми їх подолання***
керівник роботи *Коротєєв Микола Анатолійович, к.е.н., доцент*
(прізвище, ім’я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від *“26” листопада 2024* року № *01-06/313*

2. Строк подання студентом роботи *02.12.2024*
3. Вихідні дані до роботи *дані Державної служби статистики України, інформаційні матеріали Міністерства соціальної політики України, офіційні публікації ООН, Міжнародної організації з міграції та інших міжнародних організацій, а також законодавчі та інші нормативно правові акти України з питань підтримки внутрішньо переміщених осіб, публікації іноземних та вітчизняних вчених.*

4. Перелік питань, які потрібно розробити
Розділ 1. ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК НОВИЙ ВИД ВНУТРІШНІХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ
Розділ 2. ОЦІНКА ПРОЦЕСІВ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УКРАЇНІ
Розділ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УКРАЇНІ
5. Перелік графічного матеріалу
Робота містить 6 таблиць, 12 рисунків

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів проекту	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	10.09.2023	
2.	Одержання індивідуального завдання	12.09.2023	
3.	Складання календарного плану написання кваліфікаційної роботи	14.10.2023	
4.	Підготовка до виконання кваліфікаційної роботи - підбір та вивчення літератури - участь у виконанні науково-дослідних робіт - виконання курсових робіт - інші заходи	впродовж 2023-2024 та 2024-2025 н.р.	
5.	Уточнення теми кваліфікаційної роботи та календарного плану-графіка, виходячи зі специфіки базового підприємства, установи	15.12.2023	
6.	Підготовка: - першого розділу - другого розділу - третього розділу - висновків	19.05.2024 04.09.2024 02.11.2024 13.11.2024	
7.	Доопрацювання кваліфікаційної роботи з урахування зауважень наукового керівника	29.11.2024	
8.	Написання та оформлення роботи в остаточному варіанті	01.12.2024	
9.	Перевірка роботи на академічний плагіат	06.12.2024	
10.	Одержання відгуку наукового керівника	08.12.2024	
11.	Попередній захист роботи на кафедрі	10.12.2024	
12.	Затвердження роботи завідувачем кафедри	10.12.2024	
13.	Одержання рецензії	13.12.2024	
14.	Захист кваліфікаційної роботи	20.12.2024	

Студент _____ *Мендусь С.В.*
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ *Коротєєв М.А.*
(підпис) (прізвище та ініціали)

Реферат
на кваліфікаційну роботу магістра
факультету економіки та підприємництва
Уманського національного університету садівництва
спеціальності 232 «Соціальне забезпечення» **Мендусь Софії Володимирівни**
на тему: **«Соціальні наслідки вимушеного внутрішнього переміщення населення в Україні та механізми їх подолання»**

Спровоковані повномасштабним вторгненням російських військ внутрішні міграції в Україні доцільно вважати одним із основних чинників, які впливають на поточну соціальну та економічну ситуацію в регіонах реципієнтах. Розробка дієвих механізмів адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб сприятиме пом'якшенню соціально-психологічних наслідків вимушеної міграції та залученню їх до соціально-економічного життя громад-реципієнтів. Це обумовило вибір теми наукової роботи, визначило мету і завдання дослідження.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел. Обсяг основного тексту роботи становить 56 сторінки. Робота містить 6 таблиць, 12 рисунків, список використаних джерел із 45 найменувань.

Метою роботи є дослідження соціальних наслідків вимушеного внутрішнього переміщення населення в Україні та обгрунтування напрямів подолання їх негативнихс проявів.

У першому розділі з'ясовано сутність поняття внутрішньо переміщені особи як категорії вимушених мігрантів та визначено їх ознаки.

У другому розділі визначено масштаби та тенденції внутрішнього переміщення населення внаслідок війни в Україні, здійснено оцінку намірів внутрішньо переміщених осіб щодо подальшої мобільності, визначено потреби та виявлено проблеми внутрішньо переміщених осіб.

У третьому розділі запропоновано стратегічні напрями подолання негативних соціально-економічних наслідків внутрішнього переміщення населення внаслідок війни в Україні.

Анотація

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню соціальних наслідків вимушеного внутрішнього переміщення населення в Україні та обгрунтування напрямів подолання їх негативнихс проявів. З'ясовано сутність поняття внутрішньо переміщені особи як категорії вимушених мігрантів та визначено їх ознаки. Визначено масштаби та тенденції внутрішнього переміщення населення внаслідок війни в Україні, здійснено оцінку намірів внутрішньо переміщених осіб щодо подальшої мобільності, визначено потреби та виявлено проблеми внутрішньо переміщених осіб. Запропоновано стратегічні напрями подолання негативних соціально-економічних наслідків внутрішнього переміщення населення внаслідок війни в Україні.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, внутрішнє переміщення населення, адаптація, потреби, програми підтримки, державна політика.

The summary

The qualification work is devoted to the study of the social consequences of forced internal displacement of the population in Ukraine and the justification of directions for overcoming their negative manifestations. The essence of the concept of internally displaced persons as a category of forced migrants is clarified and their characteristics are determined. The scale and trends of internal displacement of the population as a result of the war in Ukraine are determined, the intentions of internally displaced persons regarding further mobility are assessed, the needs and problems of internally displaced persons are identified. Strategic directions for overcoming the negative socio-economic consequences of internal displacement of the population as a result of the war in Ukraine are proposed.

Keywords: internally displaced persons, internal displacement of the population, adaptation, needs, support programs, state policy.

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВПО – внутрішньо переміщені особи

КМУ – Кабінет міністрів України

МАВВМ - Міжнародна асоціація з вивчення вимушеної міграції

МОМ – Міжнародна організація з міграції

ООН – Огранізація обєднаних націй

УВКБ ООН Управління Верховного комісара у справах біженців ООН

ЗМІСТ

ВСТУП 8

РОЗДІЛ 1. ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК НОВИЙ ВИД ВНУТРІШНІХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ 10

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ПРОЦЕСІВ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УКРАЇНІ 20

2.1. Масштаби та тенденції внутрішнього переміщення населення внаслідок війни в Україні 20

2.2. Оцінка намірів внутрішньо переміщених осіб щодо подальшої мобільності 34

2.3. Визначення потреб та виявлення проблем внутрішньо переміщених осіб 38

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УКРАЇНІ 46

ВИСНОВКИ 55

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 57

ВСТУП

Активне переміщення населення усередині країни в умовах зовнішньої збройної агресії ставить нові виклики перед державою. Його виникнення в 2014 р. стало прямим наслідком анексії російською федерацією Кримського півострова та початком російської гібридної агресії в окремих районах Луганської та Донецької областей, в подальшому переросло в повномасштабне збройне вторгнення держави-агресора на територію України 24 лютого 2022 р. Це зумовило перегляд окремих аспектів предметного поля дослідження і виділення раніше не актуалізованих питань дослідження міграційних процесів. Сьогодні Україна з кількістю приблизно 6 млн осіб вимушених переселенців посідає друге місце за кількістю ВПО у світі та перше місце – на Європейському континенті. Зараз в українському суспільстві частка вимушених переселенців складає від 10% до 16% від загальної чисельності населення.

Зважаючи на існуючі масштаби, забезпечення належних умов проживання внутрішньо переміщених осіб, доступу їх до медичних, освітніх, соціальних адміністративних та інших послуг за місцем перебування є однією із найбільш актуальних соціальних проблем українського сьогодення.

Метою роботи є дослідження соціальних наслідків вимушеного внутрішнього переміщення населення в Україні та обгрунтування механізмів подолання їх негативнихс проявів.

Для досягнення визначеної мети дослідження поставлені та вирішені наступні завдання:

- здійснити аналіз інтерпретацій поняття внутрішньо переміщені особи як категорії вимушених мігрантів та визначити їх ознаки;
- провести оцінку процесів внутрішнього переміщення внаслідок війни в Україні;
- визначити масштаби та охарактеризувати тенденції внутрішнього переміщення населення внаслідок війни в Україні;

- визначити потреби та виявити проблеми внутрішньо переміщених осіб;
- обгрунтувати стратегічні напрями подолання негативних соціально-економічних наслідків внутрішнього переміщення населення внаслідок війни в Україні.

Об'єктом дослідження є соціальні наслідки вимушеного внутрішнього переміщення населення в Україні та механізми подолання їх негативнихс проявів.

Предметом дослідження є теоретичні, соціально-економічні та прикладні аспекти подолання негативних наслідків внутрішнього переміщення населення внаслідок війни в Україні.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою роботи є положення сучасної соціології, демографії та економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з дослідження проблем внутрішньо переміщених осіб.

У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні наукові методи: діалектичного пізнання, теоретичного узагальнення, аналізу, синтезу та групування; логіко-історичний метод, дедукція та індукція, порівняння, узагальнення, абстрагування, формалізації.

Інформаційну базу дослідження становлять дані Державної служби статистики України, інформаційні матеріали Міністерства соціальної політики України, офіційні публікації ООН, Міжнародної організації з міграції та інших міжнародних організацій, а також законодавчі та інші нормативно правові акти України з питань підтримки внутрішньо переміщених осіб, публікації іноземних та вітчизняних вчених.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел. Обсяг основного тексту роботи складає 56 сторінок. Робота містить 6 таблиць, 12 рисунків, список використаних джерел із 45 найменувань.

РОЗДІЛ 1
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЯК НОВИЙ ВИД ВНУТРІШНІХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Як відомо, міграційні потоки можна поділити на внутрішні та зовнішні. Внутрішня міграція стосується переселення людей в межах однієї країни або території (переселення з сільських районів в міські, з одного міста до іншого або з одного регіону до іншого в межах країни). Зовнішня міграція описує переселення людей з однієї країни або території в іншу (через межі двох суміжних країн, або на великі відстані між країнами на одному, чи різних континентах). Такий поділ допомагає уявити різноманітність та різні механізми міграційних процесів, що впливають на розвиток суспільств та економік. Внутрішні міграційні потоки можуть мати великий вплив на урбанізацію та регіональний розвиток, тоді як зовнішні міграційні процеси мають великий вплив на різні аспекти як країн - походження мігрантів, так і країн-приймачів. Зовнішня міграція впливає на демографічну структуру країн, культурні обміни, економічну інтеграцію між країнами тощо.

Залежно від обставин, що викликали переміщення особи, міграція може носити вимушений характер, коли людина, або група людей змушені переміститися зі свого постійного місця перебування під зовнішнім тиском, який може бути викликаний економічними чи політичними факторами, внутрішньою кризою, зовнішньою збройною агресією, війною, природними катастрофами та ін. чинниками.

Попри те, що закріплення правового статусу ВПО в Україні відбулося тільки нещодавно, загалом у міжнародному праві механізми щодо захисту даної категорії мігрантів почали розробляти вже після Другої світової війни, що спричинила масові переміщення населення, як в межах конкретної країни, так й за межі її адміністративних кордонів. Оскільки характер таких міграційних процесів можна охарактеризувати як вимушений через різні політичні причини, збройні конфлікти, техногенні катастрофи, стихійні лиха

тощо, в офіційних міжнародних документах часто використовувалися поняття “вимушені мігранти”, “вимушені переселенці”.

У цьому контексті погодимось з Р. Коен (Roberta Cohen), що сам процес внутрішнього переміщення не є новим, але міжнародне визнання та прийняття внутрішньої міграції як проблеми сталося тільки після завершення Холодної війни, оскільки в багатьох випадках вимушені переміщення спричинили збройні конфлікти, викликані політикою часів конфронтації між Сполученими Штатами і Радянським Союзом [1, с. 19].

Саме в міжнародному праві щодо вимушених переселенців, які під час вимушеної міграції залишилися в межах адміністративних кордонів країни-походження, не перемістилися за межі своєї держави, почали вживати англомовний термін “internally displaced persons (IDPs)” [2, с. 3] тільки на початку 1990-х рр. До цього часу його просто не існувало. В подальшому даний термін став єдиним загальновживаним в міжнародних офіційних документах, а згодом - в багатьох національних законодавчих системах.

Під вимушеністю міграції, на думку В. І. Надраги, насамперед, потрібно розуміти «відсутність позитивної мотивації для переміщення, а також зміну умов проживання, за якої стає неможливим нормальна життєдіяльність чи виникає реальна загроза безпеці за відсутності перспективи нормалізації ситуації» [3, с. 137]. У першу чергу варто відзначити, що вимушена міграція відрізняється від добровільної міграції тим, що соціальний статус особи зазвичай покращується у випадку добровільної міграції, коли результатом вимушеної міграції є значне погіршення соціального статусу особи та часткове або повне зниження рівня добробуту та рівня раніше отримуваних доходів.

Значна кількість вимушених міграцій була поширена в кордонах тих чи інших держав, тому до початку розробки спеціального інструментарію захисту прав ВПО на них поширювався мандат Управління Верховного комісара у справах біженців ООН (УВКБ ООН) - неполітичної організації, агентства ООН, яке розпочало свою роботу 1 січня 1951 р. у структурі ООН, і

з того часу займається правовим захистом та соціальною підтримкою біженців, сприяє їх інтеграції у приймаючі суспільства, допомагає облаштуватися в країні першого притулку, чи переселитися в третю країну, або добровільно повернутися на батьківщину [4, с. 95-96].

Станом на зараз, окрім біженців, шукачів притулку, іноземців, та осіб без громадянства, принципи роботи УВКБ ООН поширюються також на ВПО. Верховний комісар у справах біженців є виборною посадою на Генеральної Асамблеї ООН, він може призначати своїх представників у країнах, де є проблема з біженцями чи іншими категоріями мігрантів за згодою національних урядів. В Україні представництво УВКБ було відкрито в 1994 р., а в 1996 р. було підписано Угоду про співпрацю між Урядом України і Агентством ООН.

Оскільки масштаби внутрішнього переміщення на кінці XX ст. тільки зростали, воно привернуло увагу й занепокоєння міжнародної спільноти. Серед ключових питань з приводу яких велась дискусія були: кого слід вважати внутрішньо переміщеною особою?; чи правильно виділяти цих людей в окрему категорію?; якщо так, на який час вони мають отримувати правовий статус ВПО? Е. Муні (Erin Mooney), наприклад, зазначив, що в 1990-х рр. існували різні уявлення про процес внутрішнього переміщення і окрему категорію внутрішніх мігрантів - ВПО. Для деяких термін “ВПО” позначав тільки людей, змушених переселитися через військові конфлікти, насильство, переслідування, тобто людей, які можуть вважатися біженцями, якщо вони перетнуть національний кордон. Інша група дослідників вважала “внутрішнє переміщення” набагато ширшим поняттям, що охоплює мільйони людей, які змушені переміститися також через стихійні лиха, техногенні катастрофи тощо [5, с. 9, 23].

Потреба у розробці міжнародних стандартів для ВПО вперше стала очевидною в 1990-х рр., коли під час першого підрахунку в 11 країнах кількість ВПО складала 1,2 млн., до 1995 р. їх налічувалося вже від 20 до 25 млн. осіб - більше ніж в 40 країнах [6, с. 460]. Тому перші спроби визначити

ВПО як окрему категорію внутрішніх мігрантів були зроблені вже в Аналітичній доповіді Генерального секретаря ООН щодо ВПО в 1992 р. (E_CN.4_1992_23-EN). Згідно з цим документом «ВПО - це особи, або групи осіб, які змушені раптово, несподівано у великих масштабах залишити свої домівки через збройні конфлікти, внутрішні безпорядки, системні порушення прав людини, або природні чи стихійні катастрофи, і які знаходяться на території власної країни» [6]. Головний акцент в документі зроблено на причинах переміщення, серед яких виділено такі: збройні конфлікти, внутрішні чвари, насильницьке переселення, насильство в громадах, стихійні лиха, екологічні катастрофи, системні порушення прав людини. Основою цього документу є Конвенція про статус біженців від 1951 р., яка також приділяє увагу особам, які втікають від збройних конфліктів, внутрішніх чвар і системних порушень прав людини. Фактично розробка нового документу базувалася на принципах Конвенції.

Завдання з вивчення причин і наслідків внутрішнього переміщення, статусу ВПО, ступеню забезпечення їх потреб у існуючих інституційних рамках, а також способи покращення рівня захисту та надання допомоги, розробки нормативного документу щодо захисту «осіб, які всупереч власним бажанням змушені залишати домівки через жорстокі конфлікти, масові порушення прав людини або інші непередбачувані та трагічні події, але які лишилися в межах кордонів своєї країни» [2, с. 4] були поставлені Представнику Генерального секретаря ООН з питань внутрішньо переміщених осіб у період з 1992 по 2004 р. Френсісу М. Денгу (Francis M. Deng). Результатом його роботи в рамках мандату Комітету ООН з прав людини стала розробка фундаментального документу - “Керівних принципів з питань внутрішнього переміщення” (далі - Керівні принципи) від 1998 р., що мало на меті, як зазначив сам Ф. М. Денґ, «створення інструкції для урядів, міжурядових та неурядових організацій у їх роботі із ВПО» [1].

У порівнянні з початковим визначенням ВПО, у цьому документі відбулися деякі зміни: перш за все, було скасовано формулювання про

«раптову чи несподівану» та кількісну («у великих масштабах») вимогу щодо внутрішнього переміщення; також було додано до актуального визначення слово «зобов'язані», щоб охопити ситуації, коли ВПО змушені покинути свої домівки, як наприклад, під час примусового виселення національним урядом етнічних меншин під час війни в Боснії (1995 р.), чи примусове виселення від 500 тис. до 2,4 млн. людей в Зімбабве (2005 р.) через знесення владою стихійного житла бідняків [7, с. 14]; крім того, у новому визначення зробили акцент на «кордонах власної країни», тим самим підкресливши можливість раптової зміни державних кордонів, як це було під час розпаду Радянського Союзу в 1991 р., чи Югославії в 1991-1992 рр. Таким чином, цьому документу притаманні дві ключові риси: поняття вимушеності і національних кордонів.

Кожен військовий конфлікт, збройна агресія призводить до появи ВПО, біженців, чи шукачів притулку. Різні країни намагаються виробити інструментарій для вирішення пов'язаних з цим проблем. У цьому контексті вироблення політики стає ключовим чинником задоволення потреб ВПО у довгостроковій перспективі [8, с. 11]. Задля такого розуміння Керівні принципи стосуються забезпечення особливих потреб ВПО у всьому світі. Вони визначають права та гарантії, що необхідні для захисту таких осіб від примусового переміщення, а також надання їм захисту та допомоги під час самого процесу переміщення, переселення чи повернення та реінтеграції. У документі самі принципи викладені в п'ятьох розділах: [2, с. 8, 10, 13, 23, 25]:

1. Загальні принципи: визначено, що ВПО, на підставі рівності, користуються тими ж правами і свободами, що й інші категорії населення; вони не обмежують, змінюють або скасовують положення будь-якого інструменту міжнародного права, що надається особам відповідно до національного законодавства; на державу покладаються основний обов'язок і відповідальність за надання захисту ВПО (Принципи № 1-4);

2. Принципи, що стосуються захисту ВПО від переміщення: наголошують на праві кожної людини на захист від свавільного переміщення

з її чи його місця постійного проживання; переміщення має тривати не довше, ніж того передбачаються обставини (Принципи № 5-9);

3. Принципи щодо захисту ВПО під час переміщення: державні органи зобов'язані надати захист прав особі під час переміщення; ВПО мають бути захищені, зокрема, від геноциду, вбивства, свавільних страт, насильницьких зникнень; за будь-яких обставин забороняються напади чи інші акти насильства по відношенню до ВПО; ВПО мають право пошуку безпечних умов проживання в іншій частині країни, право шукати притулок в іншій країні, право залишати свою країну, право на захист від примусового повернення (Принципи № 10-23);

4. Принципи, що стосуються гуманітарної допомоги: особлива увага присвячена гуманітарній допомозі для ВПО, яка може надаватися міжнародними організаціями, і це не слід вважати недружнім актом або втручанням у внутрішні справи держави, але головна відповідальність за її відсутність покладається на державні органи влади (Принципи № 24-27);

5. Принципи щодо повернення, переселення та реінтеграції ВПО: обов'язок і відповідальність за створення умов для добровільного повернення ВПО у місця постійного проживання покладена на органи державної влади, які мають докладати зусиль для реінтеграції осіб, які повернулися додому (Принципи № 28-30).

На нашу думку, найголовніше, у документі була надана відповідь на основне питання: кого слід вважати ВПО? До більш традиційних індикаторів причин переміщення (військові конфлікти, порушення прав людини) додали осіб, які перемістилися через стихійні лиха і техногенні катастрофи. Натомість "економічні мігранти" не були включені у сферу застосування визначення ВПО, оскільки елемент примусу вважався недостатньо чітким [9, с. 466]. Таким чином, вважаємо, що Керівні принципи надали авторитетні рекомендації всім, хто зіткнувся з внутрішнім переміщенням. Автори документу повторюють існуючі міжнародні норми в області прав людини і гуманітарного права, а також намагаються пояснити так звані "сірі зони" та

прогалини в нормативно-правовій основі щодо ситуацій, які викликають особливий інтерес ВПО. Тому в Керівних принципах значною мірою зроблено спробу відобразити юридично обов'язкові міжнародні стандарти вимушеного внутрішнього переміщення.

Констатуємо, що за критерієм добровільності вимушена міграцію призводить до появи категорій мігрантів: осіб, що шукають притулку; осіб з постійним статусом біженця; осіб, що мають додатковий, або тимчасовий захист. Поряд з цими категоріями в 1990-х рр. виокремилася ще одна - категорія осіб, яким притаманна ключова ознака - недобровільне переміщення у межах кордонів своєї країни [10, с. 132]. На основі розуміння Керівних принципів розроблено рекомендації для національних урядів, що включають основні домінанти вироблення політики щодо ВПО із урахуванням можливостей тієї чи іншої країни. Вони включають такі положення:

-втілення превентивних заходів щодо причин переміщення та мінімізація наслідків міграції;

-організація просвітницької діяльності щодо конвенційних, конституційних прав ВПО;

-розробка правових механізмів для захисту прав ВПО; вироблення комплексної національної політики;

-збір статистичних даних щодо масштабів процесу та становища ВПО;

-розвиток інституційного забезпечення з метою вирішення проблем ВПО;

-залучення національних правозахисних організацій у розвиток нормативно-правової бази щодо ВПО;

-гарантування активної участі ВПО у прийнятті рішень;

-підтримка системного підходу до розв'язання проблем ВПО;

-забезпечення належних ресурсів для вирішення проблем;

-взаємодія з міжнародними інституціями у випадках, коли національних ресурсів недостатньо [11, с. 5-6].

Відзначимо, що кількість ВПО у світі з кожним роком стрімко зростає

та досягла рекордного рівня - 71,1 млн. осіб, що відображено у базі даних Міжнародного центру моніторингу внутрішніх переміщень (Internal Displacement Monitoring Center), станом на 31 грудня 2022 р. Проте, на нашу думку, масштаби внутрішнього переміщення можуть бути набагато більшими, оскільки національні уряди дещо стримані в оцінці проблеми внутрішнього переміщення та визнання такої проблеми в цілому.

Справедливо зауважити, що згідно із запропонованим в Керівних принципах підходом, міжнародна статистика враховує не тільки осіб, переміщених у результаті збройного конфлікту чи порушень прав людини, а й осіб, що зазнали негативних наслідків екологічних катастроф, стихійних лих, у т. ч. повеней, посух, зсувів ґрунтів тощо. Фактично так звані "екологічні мігранти", які не перетинають національні кордони своєї держави, також є претендентами на отримання статусу ВПО.

Керівні принципи стали основою для формування національного інструментарію щодо захисту прав ВПО в Україні. Нормативне закріплення терміну "внутрішньо переміщена особа", який найточніше відповідає англомовному варіанту "internally displaced persons (IDPs)", відбулося в Законі України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" 1706-VII від 20.02.2014 р. Наведемо даного дефініцію поняття за названим Законом України: «Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» (абзац перший частини першої статті 1) [13].

Зазначимо, що в даному нормативно-правовому акті для позначення осіб, які змушені були покинути своє постійне місце проживання, на рівні з терміном "внутрішньо переміщена особа", також вживається дефініція

“вимушений переселенець”, що вказує на вимушений характер переміщення особи. На нашу думку, ототожнення поняття “внутрішньо переміщена особа” і “переселенець” є доцільним, оскільки це фактично підкреслює, що ВПО - це особа, яка підпадає під визначення “вимушений переселенець”, тому що залишається в межах країни своєї громадянської належності після того, як покинув місце постійного проживання, і має право користуватися захистом цієї країни.

В публічному дискурсі та медіа поряд з поняттям “внутрішньо переміщена особа” часто використовують терміни “вимушений переселенець”, “внутрішній мігрант”, “біженець” (“refugees”), “шукач притулку”, “особа, яка потребує тимчасового захисту”. Проте ці поняття в більшості випадків не є тотожними, і згідно з міжнародним правом, позначають різні правові статуси особи. За так званим “конвенційним визначенням”, яке міститься в ст. 1 Конвенції про статус біженців від 28.07.1951 р., біженцем є особа, яка «через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань» [14]. Подібні формулювання також містять українське (п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту” від 08.07.2011 р. [15]), польське (ч. 1 ст. 13 Закону “Про надання захисту іноземцям на території Республіки Польща” від 13.06.2003 р. [16]) та ін. національні законодавства. На вебпорталі “The Operational Data Portal: Ukraine Refugee Situation” УВКБ ООН вживає термін “refugees” щодо всіх українців, які вимушено покинули Україну через збройну агресію. Спершу може здатися, що всі вимушено переміщені особи з України, які перетнули

державний кордон, претендують на отримання правового статусу біженців, але, вочевидь, даний термін вжито узагальнено, в широкому розумінні - маючи на увазі всіх осіб, які вимушено покинули Україну через загрози викликані збройною агресією. Тож в подальшому, вважаємо, більш доцільно щодо осіб, які перетнули державний кордон, вживати більш нейтральний термін - “вимушені переселенці з України”, відповідно особи, які перемістилися в межах країни - це ВПО.

Головним критерієм, який відрізняє біженців і осіб, які користуються тимчасовим захистом від ВПО є те, що у випадку з ВПО переміщення відбувається в межах національних міжнародно визнаних кордонів. Основна відмінність полягає в тому, що перші перетнули міжнародно визнаний державний кордон і, таким чином, є юридично визнаною категорією в міжнародному праві з правом на міжнародний захист. З іншого боку, ВПО не мають жодного міжнародно-правового статусу, тому як такі не мають міжнародного захисту своїх прав. Крім того, оскільки ВПО не перетнули кордон, вони залишаються під юрисдикцією своєї держави, громадянами якої вони є. Однак, не всі держави здатні і бажають захищати внутрішньо переміщене населення, що піддає ВПО високому ризику стати жертвами порушень прав людини та робить їх однією з найвразливіших категорій мігрантів [17, с. 4].

Отже, вимушено переміщені особи, які не можуть або не хочуть перетинати кордон власної держави, не вважаються біженцями, навіть якщо вони стикаються з тими самими проблемами, і переміщуються через ті самі обставити, що й біженці. На відміну від біженців, ВПО не мають спеціального статусу в міжнародному праві.

РОЗДІЛ 2
ОЦІНКА ПРОЦЕСІВ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УКРАЇНІ

2.1. Масштаби та тенденції внутрішнього переміщення населення внаслідок війни в Україні

Для України прецеденти вимушеного переміщення населення не є новими процесами. В недавній українській історії можна пригадати вимушену евакуацію населення через аварію на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 р. Станом на 6 травня 1986 р. з 30-кілометрової «зони відчуження» навколо ЧАЕС (північ Поліського та Іванківського р-ну Київської обл., м. Чорнобиль і Прип'ять, частина Житомирської обл. до кордону з Республікою Білорусь) евакуювали понад 115 тис. людей. Більшість з них виселяли до сусідніх районів Київської області [18, с. 1]. За десять років після Чорнобильської катастрофи із забрудненої радіацією території відселено не менш 142 тис. осіб [19]. З огляду на це, практика здійснення політики з метою організації переміщення великої кількості людей, що змушені були покинути своє звичне місце проживання через техногенну катастрофу, знайома нашій країні ще з часів перебування у складі Радянського Союзу.

Поява в Україні чисельної категорії внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у 2014 р. є безпосереднім наслідком анексії рф української території АР Крим та початком військових дій на Сході України в Луганській і Донецькій областях, що поставило перед українською владою низку викликів у сфері державної міграційної політики [20].

В Україні процес вимушеного переміщення набув масового характеру в 2014 р. у зв'язку з російською анексією АР Крим і з початком військових дій в окремих районах Донецької і Луганської областей (ОРДЛО), які

спричинила гібридна російська агресія, та зазнав значного загострення після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. Так, виходячи з вище зазначеного, наведемо основні причини вимушеного переміщення населення:

- головною причиною було збройне протистояння між українськими військовими та сепаратистськими силами, які отримували військову підтримку з боку РФ в межах АТО (з 30 квітня 2018 р. - ООС), а з 24 лютого 2022 р. - повномасштабна російська агресія. Збройний агресія рф проти України характеризується високою інтенсивністю бойових дій, що вимушує місцеве населення залишати свої домівки;
- у зоні збройного конфлікту, в т. ч. на тимчасово окупованих територіях, часто фіксуються порушення прав людини, воєнні злочини, затримання та переслідування на етнічному чи політичному ґрунті. Ці умови створюють загрозу безпеці та життю людей, що примушує їх шукати притулок у безпечніших регіонах;
- в результаті бойових дій пошкоджено та зруйновано значну частину житлового фонду, шкіл, лікарень, доріг та інфраструктури в районах збройного конфлікту. Це створює безперспективні умови проживання та змушує людей шукати нове житло та безпечніше середовище;
- збройний конфлікт призвів до зниження рівня життя, зростання безробіття та загальної економічної нестабільності. Багато людей втратили свої робочі місця та джерела доходу, що змушує їх шукати кращі можливості життя у інших регіонах країни.

Для розуміння масштабів вимушеної міграції в Україні, перш за все, виділимо два основних періоди даного процесу:

1) 20 лютого 2014 р. - 22 лютого 2022 р. - період анексії Кримського півострова, початок “гібридної війни” на Сході України;

2) з 22 лютого 2022 р. - повномасштабне вторгнення РФ на територію України. Варто також зазначити, що інформація про кількість ВПО надходить з різних джерел, але може значно відрізнятися або суперечити

одна одній, іноді навіть з одного й того ж джерела.

Загалом динаміка кількості офіційно зареєстрованих ВПО в Україні протягом 2016-2021 рр. змінювалася. Першочергово звернемося до офіційної статистики Міністерства соціальної політики України, за даними якого, 5 грудня 2016 р. уповноважені органи зареєстрували 1 млн. 656 тис. 662 особи, а 6 липня 2021 р., ще до початку повномасштабної війни, налічувалося 1 млн. 473 тис. 650 переселенців з ОРДЛО та АР Крим, що зафіксовано в Єдиній інформаційної базі даних про ВПО (див. рис. 2.1) [21].

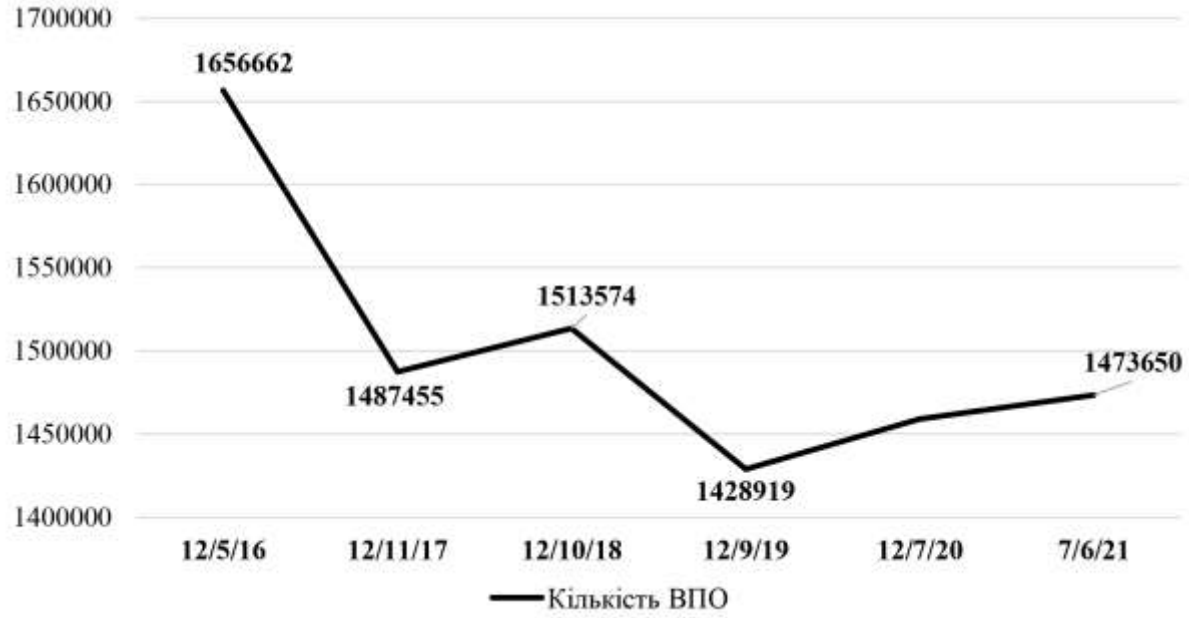

Рис. 2.1. Кількість ВПО в Україні в період з 5 грудня 2016 р.–6 липня 2021 р.

**Джерело: розроблено автором на основі офіційних даних Міністерства соціальної політики України [20].*

На початку виникнення процесу вимушеного переміщення людей в межах України, на думку О. А. Фесенко, можна виділити три хвилі вимушеного переселення осіб з Криму і Сходу України:

- перша хвиля, або «період першої кримської еміграції» (березень 2014 р.) - пов’язана з проведенням окупантами 16 березня 2014 р. так званого референдуму про статус Криму та 18 березня 2014 р. підписання договору про прийняття Криму і м. Севастополь до складу РФ; на Сході України

перша хвиля розпочалася із початком проведення бойових дій (травень 2014 р.);

- друга хвиля (вересень - поч. жовтня 2014 р.) - «бізнес еміграція» та еміграція молоді з Криму; посилення бойових дій на Сході України (липень-серпень 2014 р.), на серпень 2014 р. припали події бої за м. Іловайськ, Донецької обл.;

- третя хвиля (січень 2015 р. - вересень 2016 р.) - на цей момент територію Криму покинуло близько 20 тис. осіб, близько 10 тис. з них - кримські татари; на Сході України (січень-лютий 2015 р.) - посилення бойових дій в ОРДЛО [22, с. 35].

На вересень 2016 р. 97% вимушених переселенців в Україні - це особи, що переселилися з Донбасу [22, с. 35], що становило близько 1 млн. 618 тис. 572 особи з 1 млн. 668 тис. 630 всіх облікованих переселенців, яких, за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, було взято на облік, станом на 31 жовтня 2016 р. [23].

Вимушена міграція в країні набула ще більших масштабів з початком повномасштабного вторгнення рф на територію України 24 лютого 2022 р. Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну 24 лютого 2022 р. спричинило масові жертви серед цивільного населення та руйнування цивільної інфраструктури, що змусило людей залишати свої домівки в пошуках безпеки, захисту та допомоги.

Якщо з 2014 р. тимчасово окупованими рф територіями України (далі – тимчасово окуповані території), звідки переважно походили ВПО, були АР Крим і ОРДЛО, то з 24 лютого 2022 р. в результаті російської військової агресії, їх перелік значно розширився частинами території Житомирської, Київської, Чернігівської, Сумської, Полтавської, Харківської, Запорізької, Херсонської, Миколаївської областей. Також, окрім цих територій, з яких найбільше фіксується походження ВПО, додалися й інші – підконтрольні

Уряду України території, які покидає місцеве населення через ризики пов’язані з військовими діями.

За даними Міністерства соціальної політики України, після впровадження воєнного стану на території України від 24 лютого 2022 р. [24], станом на 30 березня 2022 р., за місяць повномасштабної війни, ще 130 тис. людей зареєструвалися як ВПО, хоча насправді в середині країни перемістилося мільйони людей [25]. Наразі, станом на 1 липня 2023 р. кількість офіційно зареєстрованих ВПО в країні досягає 4 млн. 900 тис. осіб [20]. Проте велика кількість ВПО не звертаються до державних органів з метою офіційного оформлення свого правового статусу.

З метою збору інформації про потоки внутрішнього переміщення населення в Україні для виявлення сфер із значними гуманітарними потребами та визначення цільових заходів реагування для надання допомоги постраждалим від війни вже у період 9-16 березня 2022 року Міжнародною організацією з міграції ООН було проведено перший раунд опитування загального населення [26]. У подальшому такі опитування проводились на регулярній основі. Міжнародна організація з міграції (МОМ) протягом війни здійснила 17 раундів опитування населення України щодо вимушеної міграції. У період з 13 липня по 12 серпня 2024 року. Міжнародна організація з міграції (МОМ) провела вже 17й раунд репрезентативного оцінювання загального населення України для збору інформації стосовно переміщення, потоків мобільності, намірів та умов для інформаційного забезпечення цільової допомоги населенню, що постраждало від війни [27]. Починаючи з раунду 13, методологію опитування було адаптовано для отримання репрезентативних квартальних даних на рівні областей. Крім того, у цьому раунді запроваджено новий блок питань щодо довгострокових рішень проблеми внутрішнього переміщення згідно з критеріями, пропонованими Рамковою програмою Міжвідомчого постійного комітету щодо довгострокових рішень для ВПО. Опитування загального населення має на меті сприяти ухваленню поінформованих рішень у стратегічному,

технічному та програмному аспектах діяльності з реагування та відновлення в Україні, у тому числі Урядом України. Географічне охоплення цього оцінювання покриває всю територію України, за винятком Автономної Республіки Крим та територій Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей, які перебувають під тимчасовим військовим контролем рф.

В Опитуванні загального населення респондентів-ВПО визначено як осіб, які а) де-факто перебувають поза звичним місцем проживання на момент опитування та б) вказали, що причиною їхнього переміщення або перебування в статусі переміщених осіб стала нинішня війна.

Оцінки базуються на даних про населення Фонду ООН у галузі народонаселення (останні доступні дані станом на 14 листопада 2022 р.), які гуманітарна спільнота розглядає як базове значення для чисельності населення в Україні. Особи, які наразі перебувають за межами України, під опитування не потрапили.

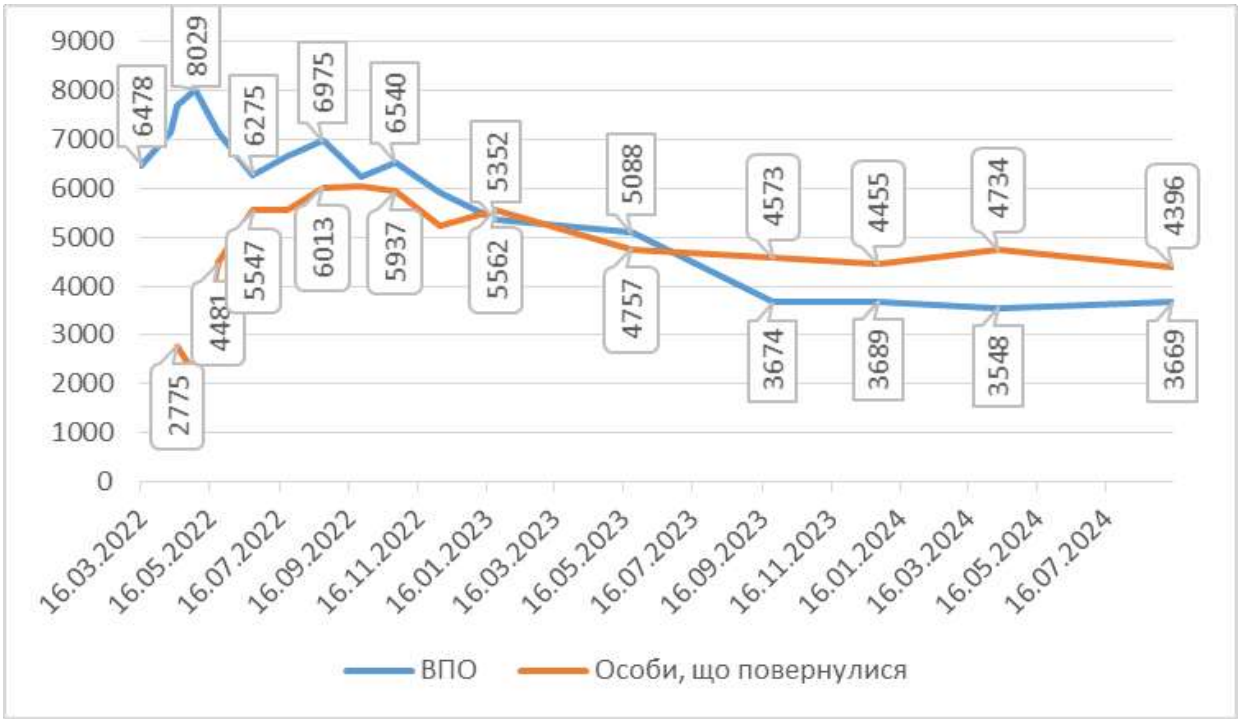

Рис. 2.2. Динаміка чисельності внутрішньо переміщених осіб в Україні за даними опитування загального населення, проведеного Міжнародною організацією з міграції ООН, тис. осіб [29]

Як свідчать дані рис. 2.1, починачи з першого раунду, поведеного вже 16.03.2022р. було зафіксовано 6478 тис. внутрішньо переміщених осіб їх чисельність у перші місяці війни постійно збільшувалась. Це відбувалось до 3 травня 2022 р. (4 раунд) коли було зафіксовано максимальне значення – 8029 тис. внутрішньо переміщених осіб, у наступні місяці оцінювана кількість внутрішньо переміщених осіб стабільно знижується. Водночас, уже в 3 раунді опитування (17 квітня 2022 р.) зафіксовано повернення 2775 тис. внутрішньо переміщених осіб до своїх звичних місць проживання. У подальші місяці, внаслідок звільнення частини тимчасово окупованих територій України, кількість осіб, які повернулися стрімко зростала і досягла максимуму 6036 тис. осіб станом на 16 вересня 2022 р. У наступні місяці, з наближенням холодів та через побоювання важкої зими інтенсивність повернення населення до місць постійного проживання знизилась.

Варто зазначити, що в 12 раунді опитування 23 січня 2023 р. вперше від початку повномасштабного вторгнення кількість тих, хто повернувся перевищила кількість ВПО, а з 14го раунду проведеного у вересні 2023 р. дана тенденція набула сійкого характеру. За даними останнього, наразі 17 раунду опитування, який було проведено у період з з 13 липня по 12 серпня 2024 року, кількість внутрішньо переміщених склала 3669 тис. осіб та 4396 тис. осіб, які повернулися до місць постійного проживання.

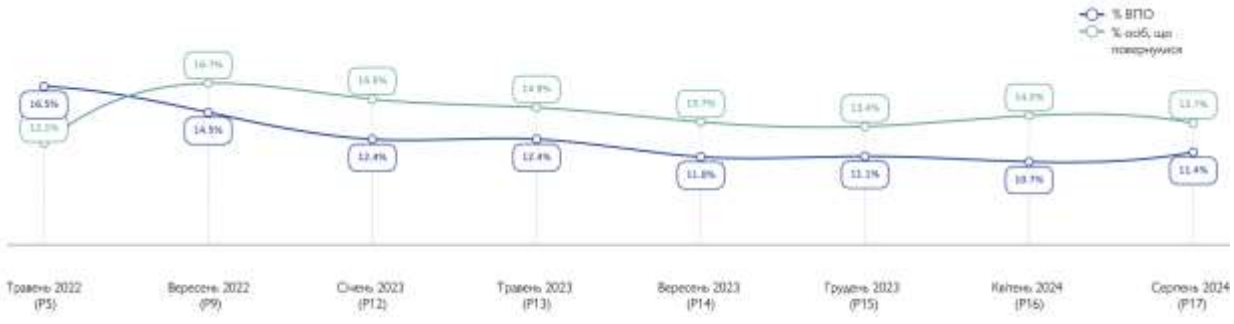

Рис. 2.3. Частка ВПО та осіб, що повернулися, в загальній чисельності населення України в динаміці, %

Із моменту проведення в грудні 2023 року 14 раунду значних змін у чисельності ВПО в Україні не зафіксовано. Частка ВПО становила 11,1% у

раунді 15, 10,7% - у раунді 16 та становить 11,4% - у раунді 17 (у поточному раунді). Станом на серпень 2024 року переважна більшість ВПО (83%) перебувала поза звичним місцем проживання більше одного року, що відповідає результатам попереднього раунду, 53% ВПО повідомили, що перебувають поза звичним місцем проживання уже впродовж двох років або довше. (рис. 2.3).

Рис. 2.4. Частка ВПО за тривалістю перебування у статусі ВПО,станом на 12 серпня 2024 р., % [29]

Це вказує на те, що ситуація з переміщенням в Україні має затяжний характер, і значна кількість ВПО, які покинули свої домівки в перший рік повномасштабної війни, досі не мають змоги повернутися додому. Ще 17% ВПО на момент опитування перебували поза звичним місцем проживання не більше одного року, із яких 7% залишили дім за три місяці до опитування. Це свідчить про те, що з початку повномасштабної війни в лютому 2022 року процеси переміщення в Україні не припиняються. Це підкреслює нагальну потребу в розробленні ефективних стратегій формування довгострокових рішень, націлених на ВПО, які не мають змоги повернутися.

Поряд із зміною потоків та інтенсивності переміщення змінилася, також, і структура внутрішньо переміщених осіб залежно від регіону походження. Так, станом на 16 березня 2022 р. (1 раунд) у складі внутрішньо переміщених осіб 30% становили жителі м. Київ, 37% – жителі східних областей, 19% – північних областей, 8% – південних та по 3 % центральних і західних областей відповідно.

В подальшому, завдяки успіхам ЗСУ із деокупації північних областей та ліквідації загрози взяття столиці, частка населення, яке до переїзду проживало у м. Київ та північних областях у структурі внутрішньо переміщених осіб стрімко скоротилась. Натомість за результатами опитування у серпні 2024 р., дві третини ВПО (67%) походять зі східного макрорегіону, а наступним за поширеністю регіоном походження є південний макрорегіон (17%), що можна пояснити активізацією бойових дій саме у вказаних регіонах України.

Таблиця 2.1

5 основних областей походження та 5 основних областей, що приймають ВПО, у % до загальної кількості ВПО, раунд 17, станом на 12 серпня 2024 р.

Регіон походження ВПО		**Регіон, що приймає ВПО**	
Область	% від загальної кількості ВПО	Область	% від загальної кількості ВПО
Донецька	24%	Харківська	13%
Харківська	20%	Дніпропетровська	12%
Запорізька	12%	м. Київ	10%
Херсонська	12%	Київська	8%
Луганська	7%	Запорізька	6%
Інші області	25%	Інші області	51%

Як і в попередньому раунді (раунді 16, проведеному у квітні 2024 р.), більшість ВПО походить із прифронтових областей, у тому числі з територій,

які окуповані або які раніше були окуповані Російською Федерацією. Із таких областей походять 75% усіх ВПО, що становить 2 757 000 осіб.

У перші місяці війни основне навантаження з прийому та розміщення внутрішньо переміщених осіб припало на західні області України – станом на 16 березня 2022 р. (1 раунд) тут перебувало 40% від загальної їх кількості, у центральних областях – 17%, у межах північного регіону – 16%, східного – 17%, південні області та м. Київ 7% та 3% відповідно.

У подальшому спостерігається стабільне скорочення частки внутрішньо переміщених осіб, які перебувають у західних областях. Натомість третина ВПО (33%) проживає в східному макрорегіоні, водночас 45% ВПО зі сходу проживає в інших областях у межах того самого макрорегіону. В основному українці переміщаються в Харківську область, яка, згідно з оцінками, приймає 13% від загальної чисельності ВПО; друге місце за кількістю прийнятих ВПО посідає Дніпропетровська область (12%). У столиці — місті Київ (10%) — та Київській області (8%) також проживає відносно велика частка ВПО. 30% ВПО (1 090 000 осіб) проживають на прифронтових територіях, і більш ніж третина з них зараз проживає у Харківській області.

Більшість ВПО (70%) перемістилися до інших областей, тоді як у межах області походження перемістилося трохи більше чверті (28%). Переважно в межах України переміщаються з Донецької до Дніпропетровської області (195 000 ВПО) та з Донецької області до Києва (118 000 ВПО). Найвищі показники переміщень у межах області демонструють Харківська (85%) та Запорізька (83%) області. Високі показники переміщень у межах областей на території прифронтових Харківської (396 000 ВПО) та Запорізької (188 000 ВПО) областей у поєднанні з високою концентрацією ВПО у Харківській і Дніпропетровській областях на сході свідчать про загальне бажання ВПО залишатися поблизу регіону походження.

Результати опитування демонструють, що схильність населення до переміщення в межах однієї області збільшується зі збільшенням віку респондентів, і між наймолодшою (18–24 роки) та найстаршою групами

населення (60+ років) була зафіксована різниця в майже 10%. Так само серед домогосподарств, до складу яких входить принаймні одна людина старшого віку, було зафіксовано на 6% більше випадків переміщення в межах області, яка є для них звичним місцем проживання, аніж серед домогосподарств, у яких немає людей старшого віку. Це може свідчити про небажання людей старшого віку розривати усталені соціальні зв'язки та про те, що їм може бути фізично складно переміщуватися на більші відстані. Натомість домогосподарства, які є неповними сім'ями, й домогосподарства, до складу яких входять лише жінки й діти, частіше переміщувалися за межі області, де було їхнє звичне місце проживання (85% і 77% відповідно). Це може пояснюватися тим, що такі групи населення приділяють відносно більше значення кращій безпековій ситуації, яку 41% домогосподарств, що є неповними сім'ями, й 36% домогосподарств, до складу яких входять лише жінки й діти, назвали головною причиною вибору свого поточного місця перебування. Було встановлено, що поширеність випадків переміщення в межах області також є обернено пропорційною тривалості перебування поза звичним місцем проживання. Наприклад, ВПО, які залишаються в межах своєї області походження, на 13% більше серед тих ВПО, які перемістилися нещодавно (до трьох місяців), аніж серед ВПО, які перебувають у цьому статусі вже більше двох років.

Згідно з оцінками МОМ (рис. 2.5), найбільше ВПО проживає в Харківській (467 000 осіб, або 13% від загальної фактичної чисельності ВПО) і Дніпропетровській (455 000, 12%) областях на сході України, тоді як столиця, м. Київ (370 000, 10%), і Київська область (302 000, 8%) посідають, відповідно, третє і четверте місця за чисельністю прийнятих ВПО. 30% (1 090 000) фактичних ВПО проживають у прифронтових2 населених пунктах.

Детальна дезагрегація профілів ВПО та поглиблене розуміння причин вразливостей і структури домогосподарств дають змогу краще зрозуміти характер мобільності та є ключовими факторами дієвого цільового гуманітарного реагування.

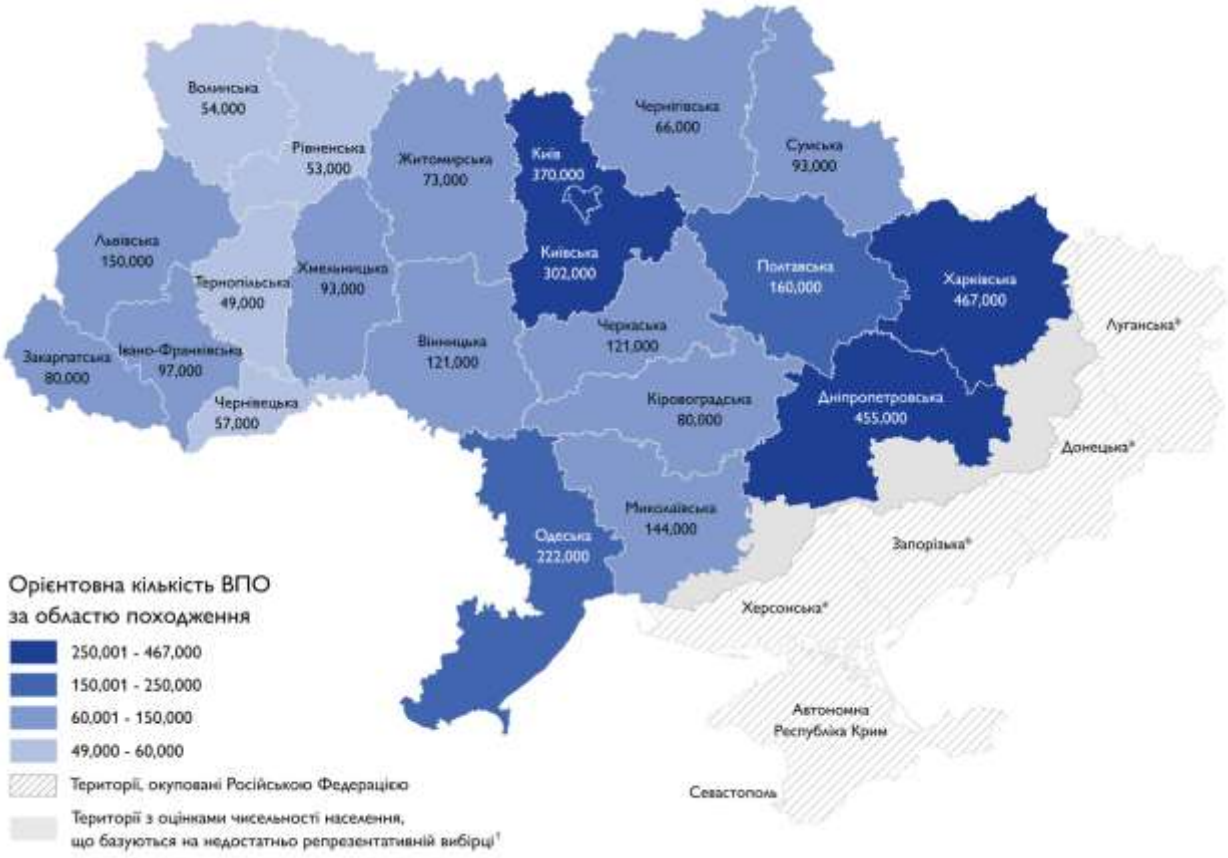

Рис. 2.5. **Оцінка місця перебування внутрішньо переміщених осіб за областями, раунд 17, станом на 12 серпня 2024 р.** [29]

Опитування МОМ у співпраці з Фондом ООН у галузі народонаселення (UNFPA) дало змогу зробити орієнтовний демографічний розподіл переміщеного населення, у тому числі глибше зрозуміти співвідношення вразливих груп та склад переміщених домогосподарств (рис. 2.6).

Серед переміщених людей 58% складають жінки, 42% — чоловіки. Хоча більшість ВПО є людьми працездатного віку (52%), чверть переміщених осіб (24%) — це діти або люди у віці 60 років і старше. Серед опитаних ВПО 83% мешкають у домогосподарствах, що цілком складаються з інших ВПО. Середній розмір домогосподарства ВПО 3 особи, середня кількість дітей - 1 на одну родину, що складається виключно з ВПО. 10 % - це домогосподарства, які є неповними сім’ями (лише одна особа старша за 18 років, решта — віком 0–17 років).

Рис. 2.6. Чисельність та стуктура ВПО за статтю та віком за результатами 17 раунду опитування МОМ, станом на 12 серпня 2024 р.

Безпекова ситуація була водночас і основною причиною переміщення (80%) рис. 2.7, і ключовим фактором у виборінового місця проживання (35%) рис. 2.. Зокрема, основними причинами вибору ВПО поточного місця проживання були уявлення про сприятливу безпекову ситуацію (35%) та перебування ближче до сім'ї та друзів (31%). Зі збільшенням віку респонденти менше зважають на безпекову ситуацію у виборі місця проживання: лише 22% ВПО старше 60 років назвали цей фактор головною причиною переїзду, на противагу майже половині (44%) ВПО молодшого віку (від 18 до 24 років). Натомість люди старшого віку головним мотиваційним фактором частіше називали перебування неподалік від родичів і друзів (42%).

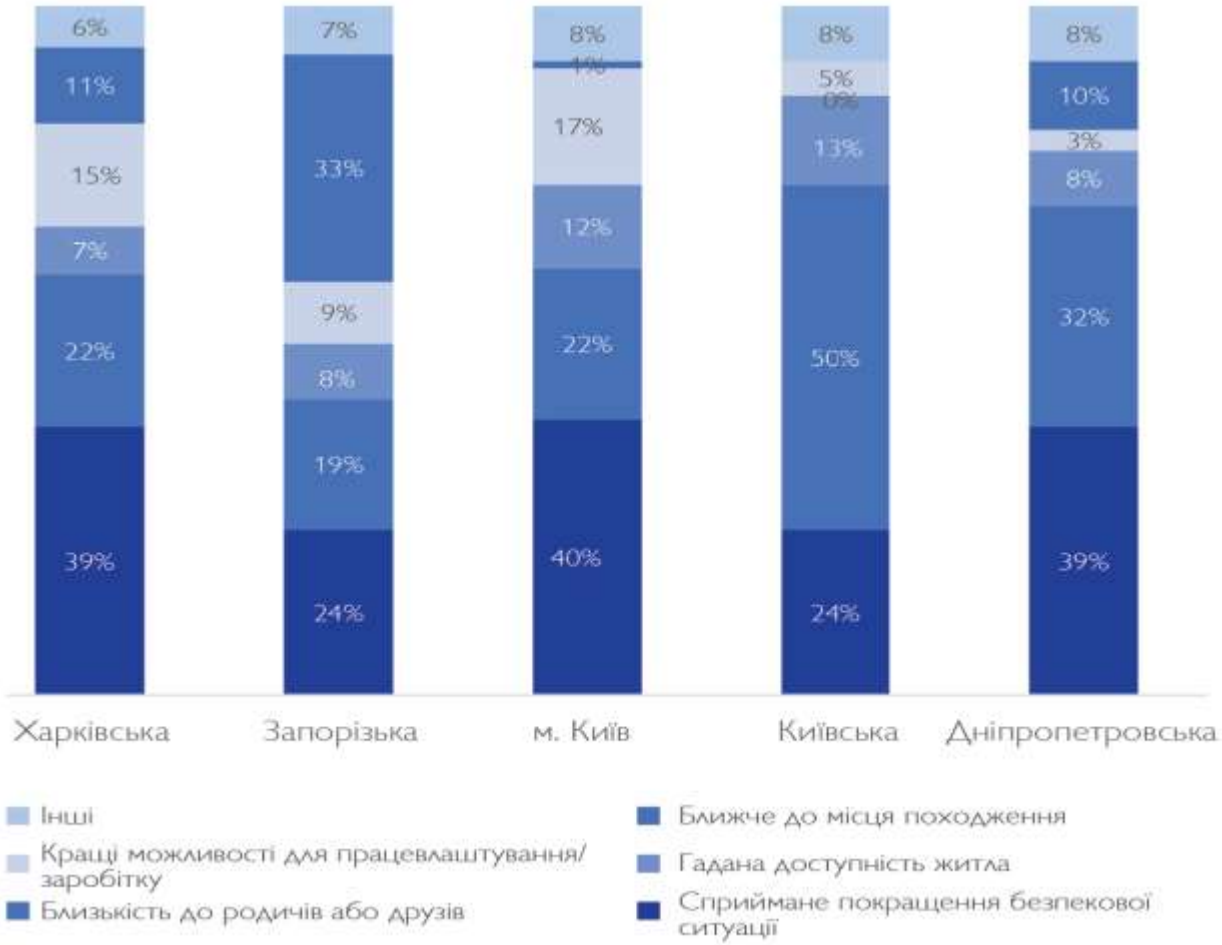

Рис. 2.7. Основні причини переїзду до поточного місця проживання у 5 основних областях, що приймають (% ВПО), станом на 12 серпня 2024 р.

Третьою за поширеністю причиною переїзду до поточного місця проживання в місті Києві (17%) та в Харківській області (15%) стали можливості забезпечення себе засобами до існування. Загалом ВПОчоловіки набагато частіше вказували на можливості забезпечення себе засобами до існування як на головний стимулюючий фактор, аніж ВПО-жінки (14% і 6% відповідно). Винятком із правила стала Запорізька область, яку третина ВПО обрала для того, аби переїхати ближче до місця, де вони проживали до початку повномасштабної війни.

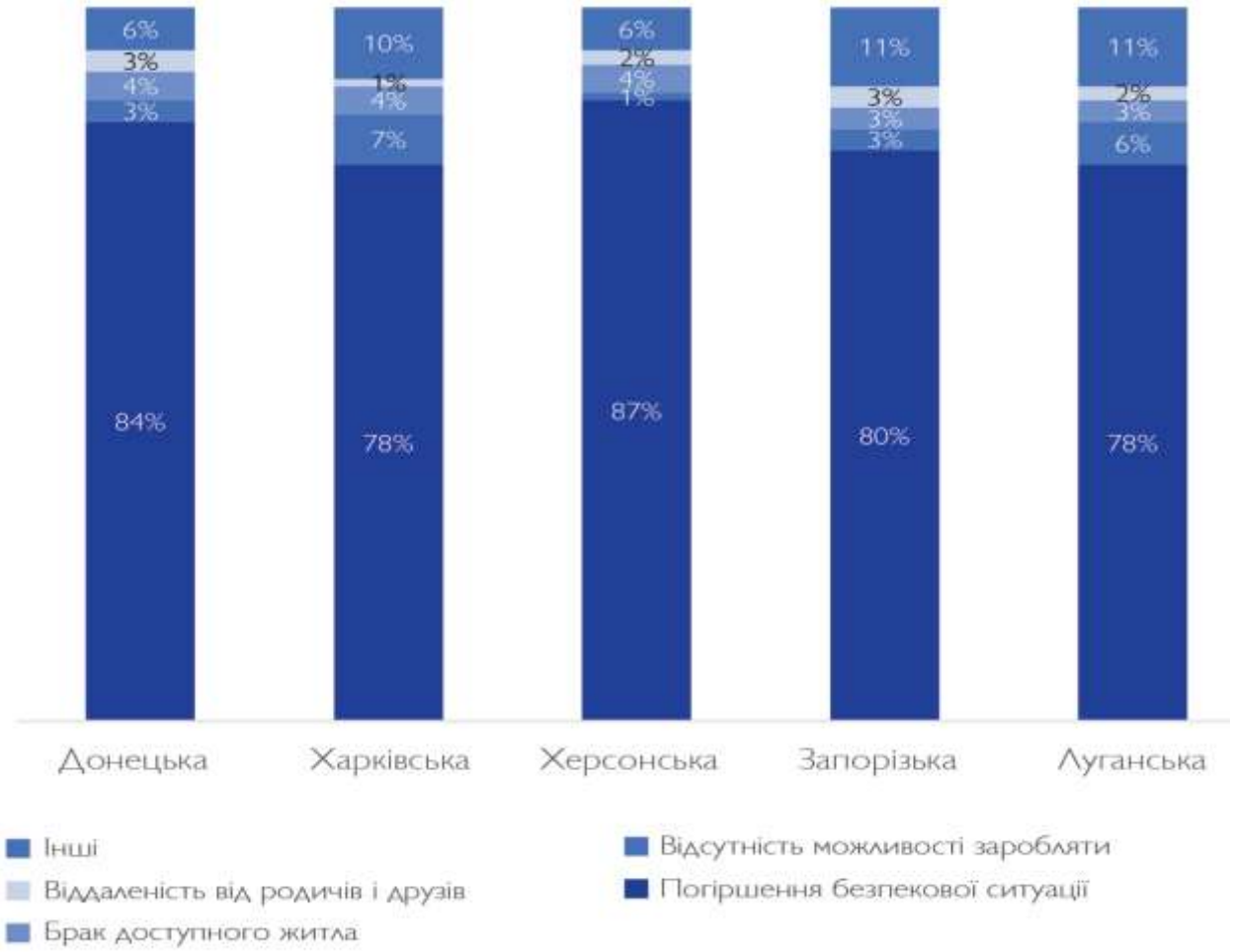

Рис. 2.8. Основні причини виїзду ВПО з попереднього місця проживання у 5 основних областях походження (% ВПО), станом на 12 серпня 2024 р.

Респонденти повідомляли про різні причини переїзду до поточного місця проживання, але головною причиною виїзду з області походження респонденти майже одноголосно називали погіршення безпекової ситуації (80% ВПО).

2.2. Оцінка намірів внутрішньо переміщених осіб щодо подальшої мобільності

У відповідь на запитання про плани щодо переміщення в короткостроковій перспективі більшість ВПО (86%) висловила намір

залишатися в поточному населеному пункті впродовж наступних трьох місяців, тоді як 9% повідомили про наміри переїхати. З-поміж ВПО, які мають намір залишатися в поточному місці перебування довше ніж упродовж наступних трьох місяців (69%), 47% планують осісти там та інтегруватися в обрану громаду, що підкреслює важливість пошуку підходів, що націлені на довгострокові рішення. Серед тих ВПО, які в довгостроковій перспективі мають намір повернутися до району походження (14%), майже дві третини (63%) повідомили, що планують повернутися лише після завершення війни.

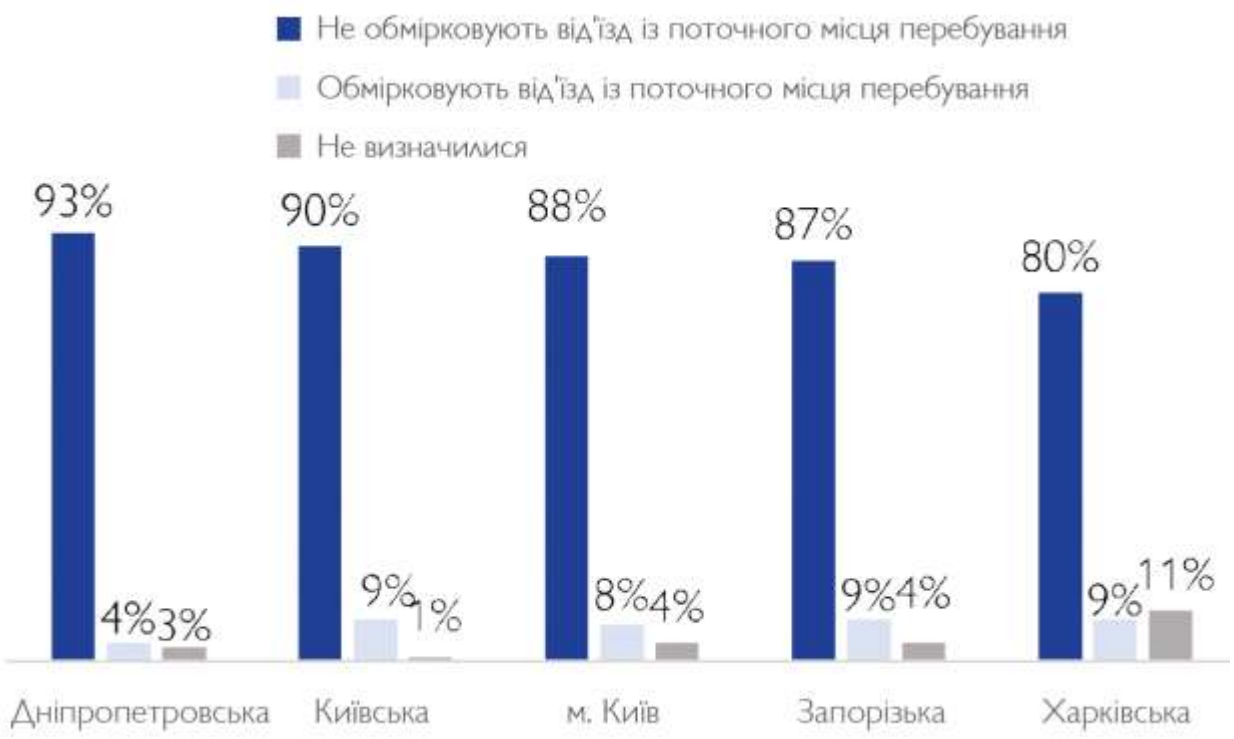

Рис. 2.9. Наміри ВПО щодо переміщення у 5 основних областях за кількістю прийнятих ВПО в перспективі 3 місяців після збору даних (% ВПО у кожній із областей), станом на 12 серпня 2024 р.

Вінницька область приймає найбільшу частку ВПО, які планують залишити поточне місце перебування упродовж наступних трьох місяців (15%).

Рис. 2.10. Наміри ВПО щодо переміщення у 5 основних областях за кількістю прийнятих ВПО в перспективі 3 місяців після збору даних (% ВПО у кожній із областей) , станом на 12 серпня 2024 р.

Водночас у Донецькій області зараз перебуває найбільша частка серед всіх груп населення (незалежно від їхнього поточного статусу переміщення), які повідомили про такий намір (11%), що може бути зумовлено активізацією бойових дій в області. З огляду на такі наміри, якщо на місці не відбудеться значних змін, згідно з прогнозами, Донецька область найближчим часом, імовірно, залишатиметься основною областю походження ВПО. У Харківській області 11% ВПО вагалися щодо своїх планів щодо переміщення в короткостроковій перспективі, що свідчить про невизначеність ситуації в цій прифронтовій області.

Наміри щодо переміщення в короткостроковій перспективі значною мірою корелювали з тривалістю періоду, який ВПО вже провели поза звичним місцем проживання. З-поміж ВПО, які перебували в цьому статусі один рік або менше, 15% висловили намір залишити поточне місце перебування, водночас частка людей із таким наміром зросла до 23% серед

ВПО, які перебували в такому статусі менше трьох місяців. Натомість серед ВПО, які перебували в такому статусі довше двох років, лише 7% повідомили про намір залишити поточне місце перебування у короткостроковій перспективі, а приблизно три чверті цієї групи населення (74%) висловили намір залишатися в поточному місці перебування в довгостроковій перспективі.

Відсоткова частка ВПО, які мали намір залишити поточне місце перебування упродовж наступних трьох місяців, дещо вища в сільських населених пунктах (13%), а також серед домогосподарств, до складу яких входить щонайменше одна людина з інвалідністю (11%). Частка людей, які висловили намір залишити поточне місце перебування, істотно вища (17%) серед людей молодшого віку (від 18 до 24 років) порівняно з іншими віковими групами, водночас серед чоловіків про такий намір повідомляли на 2% більше осіб, аніж серед жінок.

Більшість ВПО (69%) висловили намір залишатися в поточному місці перебування довше, ніж упродовж наступних трьох місяців, що відповідає їхнім короткостроковим планам. 14% ВПО мають намір повернутися у свою область походження після наступних трьох місяців, тоді як 5% планують переїхати куди-інде. Найбільшу частку ВПО, які мають намір залишатися в поточному місці перебування в довгостроковій перспективі, прийняли місто Київ та Івано-Франківська область (в обох районах по 77%), а також, дещо меншою мірою, Дніпропетровська (72%) та Київська (71%) області.

Серед п’яти областей, які прийняли найбільшу кількість ВПО, у Харківській області була задокументована найменша частка ВПО, які планують залишатися в поточному місці перебування в довгостроковій перспективі (63%), та найбільша частка ВПО, які планують повертатися до свого району походження (20%).

2.3. Оцінка нагальних потреб внутрішньо переміщених осіб

Проблеми, пов’язані з масовим вимушеним переселенням, потребують від держави, громад вселення та походження / повернення значних зусиль щодо адаптації, інтеграції / реінтеграції постраждалих осіб та їх соціальної підтримки. Водночас складні та багатогранні завдання постають власне перед ВПО, оскільки в умовах невизначеності доводиться пережити стрес від вимушеної зміни місця проживання та пристосувати свій спосіб життя до нових умов.

Таблиця 2.2

Найпоширеніші потреби в наданні матеріалів і допомоги за профілем респондентів, станом на 12 серпня 2024 р.

Потреба	ВПО	Особи, що повернулися	Не ВПО
Павербанки та генератори	20%	14%	11%
Житло	14%	2%	2%
Можливості для заробітку	13%	14%	10%

П’ята частина ВПО називала своєю першочерговою потребою потребу в павербанках і генераторах (20%), наступними за пріоритетністю потребами стали потреба в житлі (14%), можливостях для заробітку (13%) та потреба в медикаментах (9%). ВПО частіше повідомляли про потребу в павербанках і генераторах порівняно з особами, які повернулися, та з непереміщеними особами. Усі групи населення незмінно вказували на потребу в павербанках і генераторах, можливостях для забезпечення себе засобами до існування та медикаментами, водночас лише незначна частка осіб, які повернулися, й непереміщених осіб (по 2%) називали своєю першочерговою потребою доступ до доступного за ціною прийнятного житла порівняно з 14% ВПО, що викликає занепокоєння щодо наявності й цінової доступності прийнятного житла для ВПО, особливо з наближенням зими. Зокрема, близько чверті (24%) ВПО, які станом на сьогодні проживають у місті Києві, назвали своєю

першочерговою потребою житло. 7% ВПО повідомили, що їхньою першочерговою потребою є продовольство. Згідно з прогнозами, така потреба може зрости після закінчення літа, а поки що в деяких домогосподарствах спостерігається тимчасове покращення ситуації з продовольчою безпекою завдяки можливості самостійно виробляти продовольство.

Зокрема, на запитання про першочергові потреби лише 12% ВПО відповіли, що в них немає жодних нагальних потреб, порівняно з непереміщеними особами (22%), що свідчить про те, що ВПО повідомляють про різні види потреб у матеріалах і допомозі частіше, ніж непереміщені особи. Дуже мало ВПО назвали своєю найнагальнішою потребою засоби гігієни, грошове забезпечення та інші допоміжні послуги (послуги охорони психічного здоров’я чи юридичні консультації, по 1% на кожну позицію), і ніхто з ВПО не відносив до своїх першочергових потреб послуги з перевезень та евакуації.

Таблиця 2.3

Частка респондентів, які вказали на ті чи інші потреби, за статусом переміщення, станом на 12 серпня 2024 р., %

Категорія потреб	**ВПО**	**Не ВПО**
Павербанки та генератори	59%	33%
Медикаменти	40%	30%
Житло	34%	5%
Можливості для заробітку	34%	24%
Продовольство	33%	19%
Медичні послуги	31%	24%
Одяг та інші НПТ	29%	13%
Засоби гігієни	28%	10%
Будівельні/ремонтні матеріали	24%	34%
Доступ до належної' освіти	19%	13%
Послуги охорони психічного здоров'я	17%	14%
Підтримка людей з інвалідністю	16%	19%
Послуги з юридичного консультування	15%	12%
Послуги з перевезень та евакуації	7%	6%
Доступ до грошей	6%	5%

До найпоширеніших потреб, названих ВПО, незалежно від їхньої пріоритетності, належать павербанки й генератори (59%), а також медикаменти (40%), житло й можливості для заробітку (про обидві з цих потреб повідомляли 34% ВПО). Згідно з результатами оцінювання у квітні (в рамках раунду 15) і в липні/серпні (в рамках раунду 17) різних категорій потреб, рівень яких можливо порівняти, найбільше зросла частка ВПО, які повідомляли про потребу в павербанках і генераторах (+19% за результатами раунду 17), що може бути зумовлено посиленням дефіциту електроенергії з початку літа. Опитані в рамках раунду 17 ВПО також частіше повідомляли про потребу в продовольчих товарах (+6%) порівняно з раундом 15. За результатами раунду 17 також дещо зросла частка ВПО, які повідомляли про потребу в будівельних чи ремонтних матеріалах, (+2%), хоча зростання такої частки людей серед ВПО було значно меншим, аніж серед осіб, які повернулися, та серед непереміщених осіб (зростання на 16% і 8% відповідно).

Грошова допомога систематично виявлялася найпоширенішою відповіддю на запитання про бажану форму отримання допомоги для подолання труднощів серед осіб, які повідомили про наявність потреб. Грошові кошти є пріоритетною формою допомоги для більшості респондентів, що повідомили про потребу в допомозі у зв’язку з інвалідністю, в допомозі з медикаментами (по 67%), з отриманням медичних послуг (66%) та з житлом (64%). Серед ВПО, які повідомляли про потребу в прийнятному й доступному за ціною житлі, 64% надають перевагу допомозі у вигляді грошових коштів для задоволення такої потреби, що значно перевищує частку таких людей серед опитаних осіб, що повернулися, (43%) та непереміщених осіб (41%). Фінансова допомога надає автономію у виборі товарів і послуг для придбання, даючи змогу отримувачам вибирати бажані та найдоречніші засоби задоволення потреб. Коли йшлося про найпоширеніші потреби з різним ступенем пріоритетності, респонденти, які мали потребу в павербанках і генераторах, частіше називали бажаною

формою отримання допомоги підтримку в натуральній формі (57%), а на другому місці була грошова допомога (35%).

З усіх оцінених груп населення ВПО частіше вдаються до великої кількості механізмів подолання труднощів для задоволення базових потреб, порівняно з особами, що повернулися, та непереміщеним населенням. Домогосподарства ВПО пристосовувалися до переміщення, переходячи на дешевші продовольчі товари та предмети першої необхідності, витрачаючи свої заощадження, обмежуючи споживання комунальних послуг та покладаючись на гуманітарну допомогу. Порівняно з ситуацією в грудні 2023 року вони вдавалися до більш радикальних кроків, як-то згода на роботу з низькою оплатою, несплата оренди за житло, переїзд до житла з гіршими умовами, продаж майна домогосподарства.

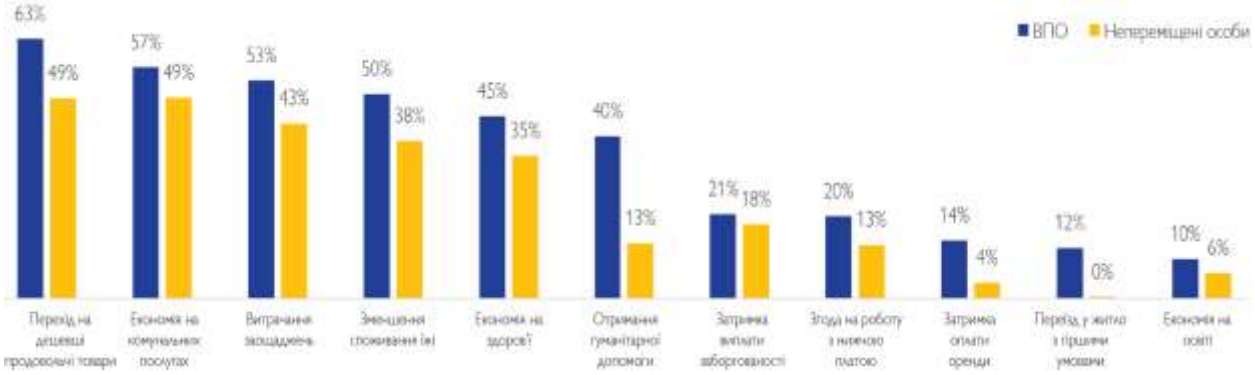

Рис. 2.11. Найпоширеніші основні стратегії подолання труднощів серед ВПО та непереміщених осіб, 17-й раунд опитування МОМ, 12 серпня 2024 р.

Результати опитування ВПО свідчать про зменшення рівня застосування стратегій подолання труднощів порівняно з попереднім раундом (раундом 16, проведеним у квітні 2024 р.). Утім це може бути зумовлено не тим, що потреби зменшилися і, як наслідок, стратегії подолання труднощів вичерпали себе, а сезонним послабленням нагальності потреб, а отже, зменшенням актуальності стратегій подолання труднощів.

Таблиця 2.4

Розподіл основних стратегій подолання труднощів серед ВПО, 17-й раунд опитування МОМ, 12 серпня 2024 р.

	Стать		Близькість до лінії фронту		Місячний дохід на одну людину в домогосподарстві		Намір		Статус д/г	
Застосовані стратегії подолання труднощів	Жінки	Чоловіки	У прифронтових зонах	У неприфронтових зонах	До 7 064 грн[18]	7 065 грн і більше	Обмірковують від'їзд	Не обмірковують від'їзд	Д/г, що не є неповними сім'ями	Д/г, що є неповними сім'ями
Стрес	22%	24%	23%	23%	21%	26%	19%	23%	23%	16%
Продаж майна домогосподарства	18%	19%	18%	19%	19%	17%	23%	18%	18%	28%
Витрачання заощаджень	71%	70%	72%	70%	72%	70%	77%	70%	70%	75%
Купівля в кредит або позичання їжі	13%	8%	9%	12%	13%	6%	14%	11%	10%	**23%**
Згода на роботу з нижчою кваліфікацією або низькою оплатою	25%	28%	28%	26%	**30%**	17%	**33%**	25%	26%	28%
Криза	43%	29%	40%	36%	43%	28%	36%	38%	37%	49%
Продаж засобів праці або транспортних засобів	13%	19%	14%	17%	16%	16%	18%	15%	14%	**30%**
Зменшення важливих витрат на здоров'я	**53%**	42%	51%	47%	**54%**	37%	46%	49%	49%	51%
Зменшення важливих витрат на освіту	13%	8%	9%	12%	11%	10%	**17%**	10%	10%	**28%**
Надзвичайна ситуація	21%	30%	25%	25%	24%	25%	29%	24%	24%	27%
Продаж житла або землі	9%	13%	9%	12%	10%	13%	15%	10%	11%	6%
Використання принизливих джерел доходу (незаконна/ ризикована робота)	8%	**16%**	13%	10%	10%	12%	12%	11%	10%	15%
Звернення до незнайомих людей з проханням дати гроші на найнеобхідніше	10%	9%	8%	10%	**11%**	5%	11%	9%	9%	14%

У зв’язку зі збором влітку врожаю ціни на продовольчі товари впали, що пояснює, чому частка ВПО, що перейшли на дешевші продовольчі й непродовольчі товари, яка становить 63% у рамках раунду 17, є меншою за частку ВПО, які повідомляли про застосування такої стратегії подолання труднощів чотирма місяцями раніше (у раунді 16 така частка становила 70%). Сприятливим фактором у цьому контексті є також здатність респондентів самостійно вирощувати продовольство. До того ж, улітку зменшується потреба в комунальних послугах із опалення домівок, у зв’язку з чим менше респондентів повідомляли про застосування такої стратегії подолання труднощів, як зменшення споживання комунальних послуг. Попри це мінімальні зменшення таких потреб вказують на сталу потребу в гуманітарній допомозі в усіх регіонах України, адже ВПО продовжують вдаватися до таких стратегій подолання труднощів вже понад два роки з моменту початку повномасштабної війни.

У раунді 17 респондентів запитували, чи вони отримували допомогу на проживання для ВПО й чи ситуація з отриманням такої допомоги змінилася у зв’язку зі внесенням змін до критеріїв відповідності в березні 2024 року згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 332. Найбільша частка з-поміж тих респондентів, які повідомили, що отримували й досі отримують допомогу на проживання для ВПО, незалежно від поточного макрорегіону проживання, охарактеризувала ситуацію, в якій вони вдаються до стратегій подолання труднощів, як «кризову». Про такий характер ситуації найчастіше повідомляли респонденти-ВПО, що проживають у західному макрорегіоні, (45%) порівняно з іншими макрорегіонами, в яких було проведено опитування. Це значно більше за частку тих респондентів на заході, які повідомили, що ніколи не отримували допомоги (23%). Такі респонденти частіше описували свою ситуацію як «стресову» (30%). Так само респонденти, що проживають у північному макрорегіоні, які отримували допомогу на проживання для ВПО, частіше характеризували свою ситуацію як «кризову» (42%), аніж ті, хто не отримували такої допомоги (27%). Варто

зауважити, що неможливо зробити висновок щодо зв'язку між втратою допомоги на проживання для ВПО чи повторним поданням заявки на допомогу і ступенем тяжкості ситуації, в якій застосовуються стратегії подолання труднощів, оскільки отримані результати не можна вважати репрезентативними. Слід також зазначити, що серед респондентів-ВПО, які повідомили, що досі отримують допомогу на проживання для ВПО, частка тих, хто вдається до застосування стратегій подолання труднощів, як-то, наприклад, отримання гуманітарної допомоги - 50% ВПО, які досі отримують допомогу на проживання для ВПО, повідомили про залежність від гуманітарної допомоги в задоволенні своїх базових потреб порівняно з 39% серед тих, хто втратив можливість отримувати таку допомогу, й 27% серед тих, хто ніколи її не отримував.

Більшість респондентів, які повідомляли, що вдавалися до стратегій подолання труднощів, серед причин застосування таких стратегій називала необхідність забезпечити себе житлом (63%), продовольчими товарами (52%) та отримати доступ до медичних послуг (46%).

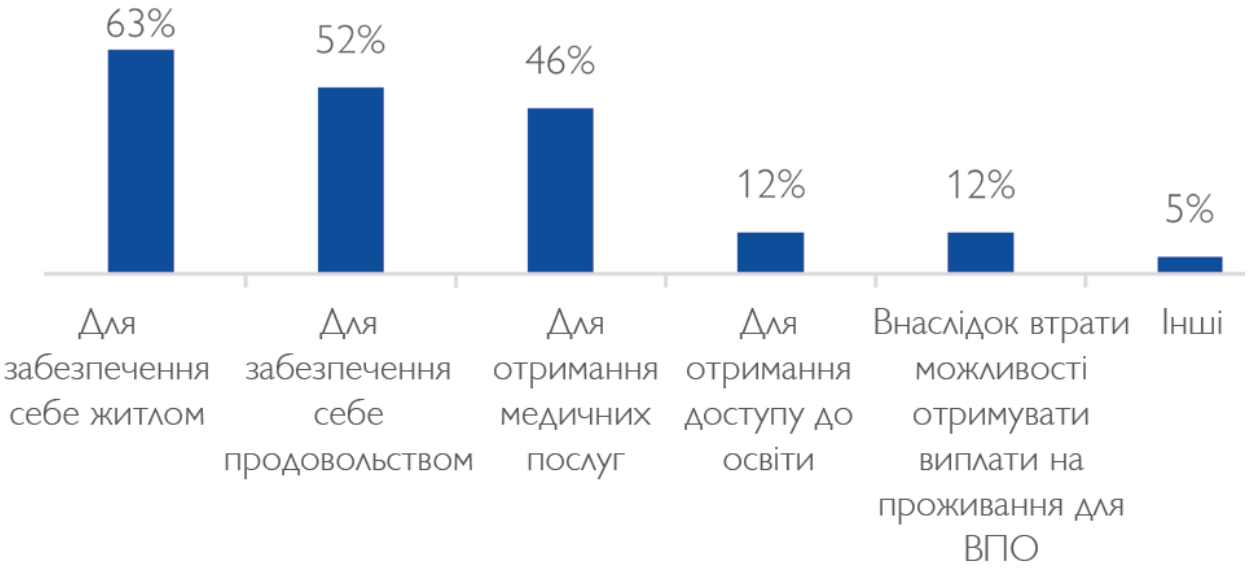

Рис. 2.12. Причини застосування стратегій подолання труднощів (% ВПО) , 17-й раунд опитування МОМ, 12 серпня 2024 р.

Зокрема, домогосподарства, що складаються виключно з ВПО, набагато частіше називали мотиваційною причиною необхідність забезпечити себе

житлом (64%) порівняно з домогосподарствами, до складу яких входять і ВПО, й представники інших груп населення (52%).

Першочерговим завданням держави із запобігання ризикам, зумовлених вимушеною міграцією, є створення правових, економічних та інституційних засад для послаблення напруженості у сферах матеріального забезпечення, зайнятості ВПО, поліпшення умов їхнього життя, доступності та якості соціальних, медичних, освітніх послуг.

РОЗДІЛ 3
СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Проблеми, пов’язані з масовим вимушеним переселенням, потребують значних зусиль щодо адаптації, інтеграції/реінтеграції постраждалих осіб, забезпечення їх економічної самостійності, соціальної безпеки, захисту та соціальної підтримки. Оскільки сьогодні ми маємо жахливі наслідки в результаті вимушених міграцій, зокрема:

- Втрата серед ВПО своєї самовизначеності. Вимушене переміщення є наслідком того, що людина довгий час не сприймає себе, як частину нового соціуму. Окрім того, сам статус ВПО, вже соціально відносить людину до категорії вразливого населення.
- Сімейна стабільність родин. Дуже багато сімей в Україні сьогодні розлучила війна. Внаслідок заборони чоловікам на виїзд з України, родини живуть по різних країнах. Не менш жахливою є ситуація з окупованими регіонами, де чоловіки не змогли або не забажали виїхати та залишаються в окупації. Саме можливість об’єднати родину сприятиме відновленню нормального ритму минулого життя та сімейної стабільності.
- Економічна реінтеграція. Відновлення робочих місць, щоб запрацювало господарство регіонів та почався процес відновлення, який сприятиме освітнім, науковим, соціальним можливостям деокупованих громад.
- Гуманітарна свобода. Повернення ВПО додому та забезпечення їх робочими місцями та житлом зменшить потребу в соціальній підтримці та виплат від держави.
- Відновлення етнічної-культурної складової держави. Регіони, які зазнали окупації, втрачають свою етнічну унікальність внаслідок відпливу місцевих жителів, які є «етнічним» кодом регіону та нав’язування

окупаційним режимом нових реалій, нищать українську культуру. Саме за рахунок повернення місцевого населення можна відновити та зберегти свою культурну спадщину, мову, традиції та ідентичність.

- Демографічне відновлення. Окрім зменшення народжуваності через війну та дисбалансом у статевій структурі населення. Ми чітко розуміємо, що за рахунок того, що воюють переважно чоловіки, втрати саме серед чоловічого населення більші. В Україні, як в кожній країні, що має досвід війни, високий показник смертності та кількості сиріт, які залишилися без батьків. Україна перетворюється на країну вдов та сиріт, як і кожна країна, яка відчула на собі жах війни. Окрім цього частка людей похилого віку зростає, що буде ще одним соціальним навантаженням на державу.

Розглянемо Swot-аналіз (табл. 3.1.) складових, що впливатимуть на впровадження реформ у післявоєнний період, повернення та суспільну реінтеграцію ВПО та біженців до їхніх регіонів проживання.

Таблиця 3.1

Аналіз процесів, які будуть характерні для післявоєнного періоду в Україні

Strengths	**Weaknesses**
-Міжнародна підтримка з боку політичних партнерів та міжнародних організацій; -Відновлення інфраструктури за міжнародними стандартами; -Відновлення сприятиме надходженню міжнародних інвестицій та наявності робочих місць; -Мобільність та громадська активність суспільства, яка сприятиме відбудові держави; -Потужна армія.	-Соціальна напруга, яка буде викликана поверненням великої кількості ветеранів та учасників бойових дій, які зіштовхнуться з соціальною адаптацією; -Низька інвестиційна привабливість внаслідок високого рівня корупції; - Обмеженість бюджетного фінансування.
Opportunities	**Threats**
-Впровадження нових технологій під час відбудови країни; -Підтримка соціальних ініціатив; -Потужна оборона система; - Конкурентоспроможність України на політичній арені.	-Внутрішньополітична нестабільність; - Корупція; -Екологічні небезпеки; -Заміновані території, що сповільнюватимуть повернення в регіони, які були окупованими та не сприятимуть відновленню сільського господарства.

Першочерговим завданням із запобігання ризикам, зумовлених вимушеною міграцією, є створення правових, економічних та інституційних засад державного управління для забезпечення економічної самостійності ВПО, їх соціальної безпеки, захисту та соціальної підтримки.

Наразі нормативно-правове забезпечення щодо забезпечення соціального захисту ВПО включає Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб», Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 р. № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам», Постанова Кабінету Міністрів України від 06.12.2022 р. № 1364 «Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією», Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам», Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.2022 р. № 333 «Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістились у період воєнного стану», розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 р. № 312-р «Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках».

Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 р., затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р, враховує та передбачає вирішення більшості нагальних потреб ВПО. Стратегія не містить конкретних законодавчих норм, а лише задає вектори, на підставі яких буде напрацьовуватися законодавство України у сфері соціального захисту прав ВПО та мінімізації негативних наслідків на економічну безпеку країни, пов’язаних з внутрішнім переміщенням [31, 32].

Пріоритетами державних гарантій економічної та соціальної безпеки ВПО є прийняття рішень, спрямованих на впровадження ефективних державних механізмів для задоволення базових потреб ВПО за такими напрямами: забезпечення права на житло, захист права власності, пенсійне та соціальне забезпечення, конкуренція на ринку праці, право на освіту, право на медичне обслуговування, підтримка приймаючих територіальних громад (табл.3.2).

Таблиця 3.2

Напрями державної політики щодо забезпечення економічної та соціальної безпеки ВПО

Напрям	Завдання
Забезпечення права на житло	Визначення ефективного механізму забезпечення житлом ВПО для реалізації права на житло якомога більшій кількості ВПО
Захист права власності	Створення механізму підтвердження юридичних прав ВПО і відновлення їхнього фізичного доступу до належного їм майна та володіння ним після повернення контролю над окупованими територіями
Пенсійне та соціальне забезпечення	Встановлення на законодавчому рівні уніфікованих підходів щодо забезпечення належної та повної реалізації прав ВПО для користування правом на пенсійне та соціальне забезпечення без обмежень порівняно з іншими особами
Конкуренція на ринку праці	Вирішення питання конкурентоспроможності ВПО на ринку праці, розширення можливості працевлаштування
Право на освіту	Створення передумов для виконання одного з головних конституційних і соціально чутливих зобов'язань держави перед своїми громадянами, зокрема реалізації прав ВПО у сфері освіти
Право на медичне обслуговування	Впровадження ефективних заходів покращення стану у сфері медичного забезпечення ВПО для забезпечення рівного доступу до медицини без обмежень порівняно з іншими особами
Підтримка приймаючих територіальних громад	Визначення заходів щодо розбудови соціальної згуртованості, зміцнення соціально- економічного розвитку і стійкості територіальної громади, зменшення напруженості в приймаючих територіальних громадах.

Через тривале переміщення та витрату власних ресурсів найактуальнішою потребою ВПО є фінансова підтримка. Актуальними для значної кількості ВПО залишаються питання розміщення та забезпечення житлом, пошуку постійного джерела доходів, відновлення порушених внаслідок внутрішнього переміщення прав та захисту законних інтересів.

В умовах надзвичайних викликів, що постали під час війни, значне навантаження на державний бюджет, виникнення у громадян цілого спектру нових потреб, які потребують своєчасного й ефективного реагування з боку держави та органів місцевого самоврядування, державою розроблено та впроваджується низка програм, спрямованих на забезпечення економічної самостійності ВПО. Допомога на проживання для ВПО - один з найбільш важливих інструментів для підтримки ВПО та одна з найбільших за розміром фінансування з державного бюджету програм. У 2022 р. понад 2,3 млн. ВПО отримали допомогу на проживання, на виплату якої з державного бюджету було виділено 52,8 млрд. грн. У 2023 р. понад 2,5 млн. ВПО отримали допомогу на проживання, на виплату якої з держбюджету було виділено 73,3 млрд. грн. [34].

На 2024 р. на неї передбачено в державному бюджеті 57 млрд. грн. Наразі відбувається фінансування виплат для понад 2,6 млн. осіб. Міністерство соціальної політики України працює над удосконаленням механізму її призначення, забезпеченням дієвої підтримки і допомоги для тих, хто опинився у складних життєвих обставинах, а також сприянням їх інтеграції у нових громадах.

Так, 21 листопада 2023 р. внесено зміни до низки урядових постанов щодо обліку та виплат на проживання для ВПО. У допомозі на проживання для ВПО запроваджено додаткові інструменти стимулювання ВПО працездатного віку до працевлаштування [35].

У серпні 2024 р. Кабінет Міністрів України ухвалив постанову «Про внесення змін до Порядку пільгового іпотечного кредитування внутрішньо переміщених осіб за рахунок коштів гранту, наданих Кредитною установою для відбудови (KfW)», згідно якої до Порядку пільгового іпотечного кредитування ВПО вноситься низка змін стосовно перевірки інформації про наявність у заявника доходів; наявність житла у власності заявника та членів його сім’ї; факти отримання заявником або членами його сім’ї за рахунок

бюджетних коштів пільгових кредитів на будівництво (придбання) житла або відповідної грошової компенсації [36].

Для посилення спроможностей держави у вирішенні житлових питань ВПО розроблено Стратегію державної політики щодо забезпечення житлових прав ВПО в Україні на період до 2027 р., стратегічними напрямами якої є: створення єдиної інформаційно-аналітичної системи для кращого управління житловими потребами ВПО, підвищення ефективності функціонування місць тимчасового проживання, посилення координації дій органів влади при вирішенні усіх житлових питань ВПО [37].

Говорячи про необхідність зміцнення рівня економічної безпеки країни через забезпечення економічної самостійності ВПО треба відмітити необхідність розробки програм зайнятості для ВПО. Дослідження Міжнародної організації з міграції свідчить, що в цілому по країні лише 40% ВПО, зокрема 4% самозайнятих, мають роботу. На сьогоднішній день для ВПО доступні наступні послуги, що стосуються працевлаштування: перегляд актуальних пропозицій на Єдиному порталі вакансій Державної служби зайнятості, в тому числі через чат- боти у месенджерах Telegram та Viber. Врегулювано питання надання статусу безробітного ВПО, у якої не розірвано трудові відносини з роботодавцем.

У рамках урядового проєкту єРобота ВПО можуть скористатися низкою програм, а саме «Власна справа», яка пропонує гранти в розмірі від 50 до 250 тис. гривень, програмою «Грант для ветеранів», яка пропонує 3 розміри грантів - 250 тис. грн., 500 тис. грн.та 1 млн.гривень. Також важливим напрямком є підтримка роботодавців. Проєкт «Розвиток малих та середніх підприємств: економічна інтеграція ВПО та відновлення бізнесу», який стартував наприкінці 2021 р. за фінансування Уряда ФРН, сприяв відновленню релокованих і постраждалих від війни підприємств. Також зміцнив їхні спроможності працювати й забезпечувати необхідними товарами та послугами ВПО. За час реалізації проєкту було надано 511 грантів до 4500 євро, 181 грант малим підприємствам до 20 000 євро, 60

грантів стартапам до 7000 євро, збережено понад 5000 робочих місць і створено більш ніж 2200 нових [38].

У квітні 2022 р. Уряд запровадив програму стимулювання підприємців брати на роботу ВПО, мета якої є пришвидшити адаптацію людей, які були змушені переїхати до більш безпечних регіонів, і підвищити рівень зайнятості серед населення. З початку 2024 р. держава компенсувала 7 тис. підприємцям 174 млн. гривень за працевлаштування 9300 ВПО. Наразі за кожного працевлаштованого з-поміж ВПО держава виплачує компенсацію у розмірі мінімальної заробітної плати - 8 тисяч гривень упродовж трьох місяців. А за працевлаштування ВПО з числа осіб з інвалідністю - впродовж шести місяців [39].

Для досягнення зазначених економічних цілей у процесі внутрішньої міграції населення, державою була запропонована програма релокації підприємств в більш безпечні регіони країни. За рік війни за урядовою програмою релокації в більш безпечні регіон країни було переміщено 800 підприємств, 623 з яких вже відновили роботу на новому місці. Найбільше підприємств релокувалися до Львівської (24%), Закарпатської (14,5%), Чернівецької (9,8%), Івано-Франківської (8,3%), Хмельницької (7,3%), Тернопільської (6,3%) областей.

Серед освітніх пільг для дітей, що мають статус ВПО (в 2023 р. їх кількість складала понад 1 млн. осіб), урядові програми пропонують: першочергове зарахування до закладів дошкільної освіти та шкіл, безоплатне харчування в освітніх закладах, безкоштовне оздоровлення чи відпочинок, соціальна стипендія у закладах фахової передвищої та вищої освіти, першочергове поселення і знижка на проживання у студентських гуртожитках (окремі заклади освіти надають знижку при оплаті проживання), пільговий кредит на навчання тощо [40].

Держава постійно працює над цифровою доступністю послуг для громадян, у тому числі для ВПО. Наразі ВПО мають можливість скористатися наступними послугами онлайн в застосунку та на порталі Дія:

отримати довідку ВПО та подати заяву на виплату грошової допомоги на проживання в застосунку Дія (послугами скористалися понад 1,4 млн людей); змінити місце фактичного проживання ВПО в застосунку Дія (послугою скористалося понад 45 тис. людей); подати заяву на пільговий іпотечний кредит на порталі Дія (послугою скористалося понад 32 тис. людей); скасувати довідку ВПО в застосунку Дія (послугою скористалося близько 75 тис. людей).

ВПО потребують суттєвої підтримки з боку приймаючих громад, особливо на етапі адаптації після переміщення, а також подальшої інтеграції. Оцінка потреб ВПО та визначення можливостей для їх задоволення повинні бути важливим елементом державної політики щодо внутрішнього переміщення. Мінреінтеграції спільно з міжнародними партнерами реалізують три житлові проєкти у Вінницькій, Івано-Франківській, Київській, Львівській і Чернівецькій областях, які забезпечать понад 3 тис. квартир для ВПО, які реалізується Кредитною установою для відбудови (KfW) та Міжнародною організацією з міграції. Проєктом передбачено будівництво/реконструкцію 43 об’єктів із загальною кількістю 2 тис. квартир. У них планується розмістити майже 6 тис. ВПО і громадян вразливих категорій. Ще одна ініціатива реалізується спільно з KfW та Українським фондом соціальних інвестицій та передбачає підготувати 220 квартир для 625 ВПО у Дніпропетровській, Львівській, Харківській і Хмельницькій областях.

Третім проєктом, який Мінреінтеграції втілює з Держмолодьжитлом, є пільгове іпотечне кредитування ВПО за рахунок коштів гранту, який надає Уряд Німеччини через KfW. Згідно з програмою сім’ї переселенців можуть придбати житло у кредит за найнижчою в Україні ставкою 3% на рік. Кредити надаються на строк до 30 років із початковим внеском 6% від вартості житла. В межах програми планується надати 1094 квартири для розміщення понад 2,5 тис. ВПО. Загальний обсяг фінансування цих проєктів становить близько 140 млн. євро [41].

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновки, що попри схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 р., відсутній комплексний підхід на регіональному рівні щодо забезпечення соціальної безпеки та соціального захисту ВПО, який гарантує економічну самостійність зазначеної категорії населення.

ВИСНОВКИ

Повномасштабне вторгнення росії 24 лютого 2022 р., призвело до стрімкого збільшення в Україні категорії внутрішньо переміщених осіб. Починачи з першого раунду, поведеного вже 16.03.2022р. було зафіксовано 6478 тис. внутрішньо переміщених осіб їх чисельність у перші місяці війни постійно збільшувалась. Це відбувалось до 3 травня 2022 р. (4 раунд) коли було зафіксовано максимальне значення – 8029 тис. внутрішньо переміщених осіб, у наступні місяці оцінювана кількість внутрішньо переміщених осіб стабільно знижується. Водночас, уже в 3 раунді опитування (17 квітня 2022 р.) зафіксовано повернення 2775 тис. внутрішньо переміщених осіб до своїх звичних місць проживання. У подальші місяці, внаслідок звільнення частини тимчасово окупованих територій України, кількість осіб, які повернулися стрімко зростала і досягла максимуму 6036 тис. осіб станом на 16 вересня 2022 р.

У січні 2023 р. вперше від початку повномасштабного вторгнення кількість тих, хто повернувся перевищила кількість ВПО, а з 14го раунду проведеного у вересні 2023 р. дана тенденція набула сійкого характеру. За даними останнього, наразі 17 раунду опитування, який було проведено у період з з 13 липня по 12 серпня 2024 року, кількість внутрішньо переміщених склала 3669 тис. осіб та 4396 тис. осіб, які повернулися до місць постійного проживання.

Станом на серпень 2024 року переважна більшість ВПО (83%) перебувала поза звичним місцем проживання більше одного року, 53% ВПО повідомили, що перебувають поза звичним місцем проживання уже впродовж двох років. Це вказує на те, що ситуація з переміщенням в Україні має затяжний характер, і підкреслює нагальну потребу в розробленні ефективних стратегій формування довгострокових рішень, націлених на ВПО, які не мають змоги повернутися.

Серед переміщених людей 58% складають жінки, 42% — чоловіки. Хоча більшість ВПО є людьми працездатного віку (52%), чверть переміщених осіб (24%) — це діти або люди у віці 60 років і старше. Серед опитаних ВПО 83% мешкають у домогосподарствах, що цілком складаються з інших ВПО. Середній розмір домогосподарства ВПО 3 особи, середня кількість дітей - 1.

В умовах, коли середня тривалість переміщення для ВПО в Україні сягає року, більшість потреб із часом стають усе більш поширеними. П’ята частина ВПО називала своєю першочерговою потребою потребу в павербанках і генераторах (20%), наступними за пріоритетністю потребами стали потреба в житлі (14%), можливостях для заробітку (13%) та потреба в медикаментах (9%). Більшість респондентів, які повідомляли, що вдавалися до стратегій подолання труднощів, серед причин застосування таких стратегій називала необхідність забезпечити себе житлом (63%), продовольчими товарами (52%) та отримати доступ до медичних послуг (46%).

Першочерговим завданням держави є створення правових, економічних та інституційних засад для послаблення напруженості у сферах матеріального забезпечення, зайнятості ВПО, поліпшення умов їхнього життя, доступності та якості соціальних, медичних, освітніх послуг. З метою розв’язання житлового питання ВПО необхідним є спрощення процедури відшкодування збитків за втрачене та пошкоджене майно, створення фонду доступного житла. Для підвищення рівня зайнятості як ВПО необхідне впровадження програм громадських робіт, розбудови інфраструктури дистанційної роботи та навчання тощо. У напрямку освітніх послуг важливо організувати масштабну перекваліфікацію населення відповідно до потреб ринків праці регіону (громади). Для забезпечення медичного обслуговування ВПО належного рівня важливим є запобігання проблем психічного здоров’я. Удосконалення потребує спрощення доступу до мікрокредитів для започаткування власного бізнесу, а також спеціальних грантів. Реалізація зазначених напрямів гарантує соціальний захист ВПО та забезпечить економічну безпеку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cohen R., Deng F. M. Masses in Flight: The Global Crisis of Internal Displacement. Washington, D. C.: Brookings Institution Press, 1998. 437 p.

2. Про облік внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України № 509 від 01.10.2014 р.; поточна ред. - Ред. від 15.07.2023 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-п#Text

3. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення. Агентство ООН у справах біженців : вебсайт. 27 с. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf (дата звернення: 02.08.2023).

4. Надрага В. І. Проблеми внутрішньої міграції населення в контексті концепції «суспільства ризику». Український соціум. 2015. № 1 (52). С. 134-141.

5. Малиновська О. А. Міграційна політика в Україні: формування, зміст, відповідність сучасним вимогам : Аналітична записка М1/2014. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій : вебсайт. ЦКК http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/PB_01_migration_201 3_ukr.pdf (дата звернення: 02.07.2023).

6. Mooney E. The Concept of Internal Displacement Persons and the Case for Internally Displaced Persons as a Category of Concern. Refugee Survey Quarterly. Vol. 25. Issue 3. 2005. PP. 9-26.

7. Analytical report of the Secretary-General on internally displaced persons (E_CN.4_1992_23-EN). Geneva : UN, 1992. 28 p. United Nations Digital Library : website. URL: https://digitallibrary.un.org/record/137260 (accessed: 03.08.2023).

8. Kuan-Wen L. International Protection for Internally Displaced Persons. All Theses and Dissertations (ETDs). 472. 2009. 85 p. DOI: https://doi.org/10.7936/K70P0X43

9. Castles S. Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation. Sociology. 2003. Vol. 37. № 1. PP. 13-34. 281. Cohen R. The

Guiding Principles on Internal Displacement: An Innovation in International Standard Setting. Global governance. 2004. Vol. 10. № 4. PP. 459-480.

10. Cohen R. The Guiding Principles on Internal Displacement: An Innovation in International Standard Setting. Global governance. 2004. Vol. 10. № 4. PP. 459-480.

11. Ровенчак О. А. Визначення та класифікація міграцій: наближення до операційних понять. Політичний менеджмент. 2006. № 2. С. 127-139.

12. Kâlin W. Addressing Internal Displacement: A Framework for National Responsibility. Washington, DC: Brookings Institution - U of Bern, 2005. 39 p.

13. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-УП. ВВР. 2015. № 1. Ст. 1; поточна ред. - Ред. Від 02.06.2023 р. https://zakon.rada.gov.uaЛaws/show/1706-18#Text

14. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951 р. : Ратифікована Законом України “Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців” від 10.01.2002 р. № 2942-Ш.иКБ: https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/995_011#Text.Ko 995_011; поточна ред. - Приєднання від 10.01.2002. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_0П#Text

15. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-УІ. ВВР. 2012. № 16. Ст. 146; поточна ред. - Ред. від 23.03.2023 р. ЦКк: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671- 17#Text (дата звернення: 02.07.2023).

16. Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej : strona

17. Kuan-Wen L. International Protection for Internally Displaced Persons. All Theses and Dissertations (ETDs). 472. 2009. 85 p. DOI: https://doi.org/10.7936/K70P0X43internetowa.

18. 37 років тому сталася аварія на Чорнобильській АЕС. Бабель : вебсайт. https://babel.ua/texts/29390-33-roki-tomu-stalasya-avariya-na-chornobilskiy-aes-mi-puЬIikuyemo-umkalm-foto-pro-zhittya-pereselendv-i-robotu-standji-pislya-katastro

19. До дня вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Навчально-науковий інститут публічної служби та управління : вебсайт. 15 с. ПРЬ: http://www.oridu.odessa.ua/ogo/Chornobyl.pdf (дата звернення: 03.07.2023).

20. Внутрішньо переміщені особи. Міністерство соціальної політики України : вебсайт. ЦКЕ: https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni- osobi.html

21. Обліковано 1 473 650 внутрішньо переміщених осіб. Міністерство соціальної політики України : офіційний вебсайт. URL: https://www.msp.gov.ua/news/20309.html (дата звернення: 02.07.2023).

22. Фесенко О. А. Адміністративно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб : дис. на здобуття наук. ступеня к-да юр. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2016. 256 с.

23. Обліковано 1 668 630 переселенців. Міністерство соціальної політики України : офіційний вебсайт. URL: https://www.msp.gov.ua/news/11175.html (дата звернення: 02.07.2023).

24. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022р. № 64/2022. Ц^: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення: 02.07.2023).

25. Більше 130 тисяч людей зареєструвались як ВПО після впровадження воєнного стану. Міністерство соціальної політики України : вебсайт. ПКЬ: https://www.msp.gov.ua/news/21632.html (дата звернення: 02.07.2023).

26. Ukraine Internal Displacement Report General population survey, Round 1, 16 March 2022. [Електронний ресурс] : URL: https://dtm.iom.int/reports/opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-1-16-bereznya-2022

27. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд. 17, серпень 2024 року. https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-situaciyu-z-vnutrishnim-peremischennyam-zagalne-opituvannya-naselennya

28. Refugees Operational Data Portal by UNHCR [Електронний ресурс] : URL: https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine

29. Ситуація з біженцями в Україні / Портал оперативних даних про біженців УВКБ ООН. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine

30. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення, раунд 4, 3 травня 2022 року. [Електронний ресурс] : URL: https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-4-3

31. Малиновська О. До питання реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 р. : аналіт. зап. Київ : НІСД, 2019. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-11/analit-malynovska-socialpolicy-6-2019-1.pdf

32. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 482-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-p#Text

33. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні: опитування загального населення. Раунд 16. Київ: МОМ квітень, 2024. 12 с.

34. Жінки як внутрішньо переміщені особи в умовах війни. URL: https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2024/01/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0% B5%D0%BD%D0%BD%D1%8°/<Ю0%96°/<Ю 1 %96%D0%BD%D0%BA%D0%B8-%D0%92%D0%9F%D0%9E-%D0%AE%D1%80%D0%A4%D0º/<>B5º/<>D0º/<>BC-.pdf

35. Внутрішньо переміщені особи. Міністерство соціальної політики України. URL: https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html

36. Мінсоцполітики: Уряд удосконалив механізм призначення допомоги на проживання для ВПО.Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/minsotspolityky-uriad-udoskonalyv-mekhanizm-pryznachennia-dopomohy-na-prozhyvannia-dlia-vpo

37. Уряд удосконалив порядок пільгового іпотечного кредитування за програмою «Житлові приміщення для ВПО». Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: https://minre.gov.ua/2024/08/30/uryad-udoskonalyv-poryadok-pilgovogo-ipotechnogo- kredytuvannya-za-programoyu-zhytlovi-prymishhennya-dlya-vpo/

38. Представлено державну Стратегію щодо житла ВПО. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: https://minre.gov.ua/2024/08/28/predstavleno- derzhavnu-strategiyu-shhodo-zhytla-vpo/

39. Підсумки проєкту «Розвиток малих та середніх підприємств: економічна інтеграція ВПО та відновлення бізнесу». Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: https://minre.gov.ua/2024/05/01/pidsumky-proyektu-rozvytok-malyh-ta-serednih-pid pryyemstv-ekonomichna-integracziya-vpo-ta-vidnovlennya-biznesu/.

40. З початку року держава компенсувала підприємцям 174 млн гривень за працевлаштування ВПО. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: https://minre.gov.ua/2024/08/30/z-pochatku-roku-derzhava-kompensuvala-pidpryyemczyam-174- mln-gryven-za-praczevlashtuvannya-vpo/

41. Які освітні пільги та можливості відпочинку передбачені для дітей-ВПО. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: https://minre.gov.ua/2024/06/13/yaki- osvitni-pilgy-ta-mozhlyvosti-vidpochynku-peredbacheni-dlya-ditej-vpo/

42. Мінреінтеграції спільно з міжнародними партнерами реалізують три житлові проєкти, які забезпечать понад 3 тисячі квартир для ВПО. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL:https://minre.gov.ua/2024/07/17/minreintegracziyi-spilnoz- mizhnarodnymy-partneramy-realizuyut-try-zhytlovi-proyekty-yaki-zabezpechat-ponad-3-tachi-kvartyr- dlya-vpo/

43. Інформаційний бюлетень для внутрішньо переміщених осіб (вересень 2023 р.) URL: https://www.vplyv.org.ua/archives/7959

44. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб до життя в нових громадах URL: https://www.irf.ua/contest/integracziya-vnutrishno-peremishhenyh-osib-do-zhyttya-v-novyh-gromadah/

45. Орлова, Наталія & Козирєва, Олена. (2024). ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ. Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення. 123-133. 10.31470/2786-6246-2024-9-123-133.